

‘Ik heb er niet voor gekozen’

*Een narratief onderzoek naar het betekenis geven aan
uitzendingen door partners van veteranen*

Jeannette van Brenk
Universiteit voor Humanistiek

'Ik heb er niet voor gekozen'

Een narratief onderzoek naar het betekenis geven aan uitzendingen door partners van veteranen

Jeannette van Brenk

Studentnummer 1013777

Mastersthesis

Universiteit voor Humanistiek

Augustus 2021

Begeleider: prof. dr. Nicole Immler

Meelezer: prof. dr. Gaby Jacobs

Examinator: dr. Wike Seekles

Foto voorpagina:

Gescheiden door glazen deuren wachten ze op de militaire vliegbasis Eindhoven op het moment dat de deuren opengaan, en hun geliefde terugkomt van de militaire missie.

Foto van <https://redactie.dvhn.nl/thuisfront/longread/> op 1 januari 2021.

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Voorwoord	6
Hoofdstuk 1 - Inleiding	7
De veranderde positie van het thuisfront	9
Thuisfront en uitzendingen in de literatuur	10
Een narratieve benadering	12
<i>Doelstelling en vraagstelling</i>	13
<i>Relevantie</i>	13
<i>Opbouw van het onderzoek</i>	14
Hoofdstuk 2 - Theoretisch kader	15
Perspectieven op betekenisgeving	16
Het verhalende zelf	17
De zelf als sociaal construct	19
<i>Masternarratieven</i>	19
<i>Tegennarratieven</i>	20
De dialogiciteit van het zelf	21
Samenvatting	22
Hoofdstuk 3 - Methodologie	23
Onderzoeksbenadering en methode	23
Respondenten	24
Dataverzameling	25
Data-analyse	25
Ethische overwegingen	26
Hoofdstuk 4 - Verhalen over het thuisfront	28
Het debat in de samenleving	29
Een veerkrachtig thuisfront	30
<i>Een belast thuisfront dat zich aanpast</i>	30
<i>Een gesteund en onafhankelijk thuisfront</i>	31
Het thuisfront als mantelzorger	33
<i>Verantwoordelijkheid nemen</i>	33
<i>De veteraan centraal</i>	34
Samenvatting	38

Hoofdstuk 5 – Verhalen van de partners	39
De partners	39
‘Ik ben er toch altijd wel heel nuchter in geweest. Ik heb nooit staan janken’	41
‘Ik wil niet een afhankelijk typje zijn’	43
‘Ik weet het niet, daar wilde hij ook eigenlijk niks over zeggen’	44
‘Helemaal vrij van alles is hij niet. Dat merk ik af en toe wel aan zijn korte lontje’	46
‘Iedereen heeft zoiets van: je hebt er toch voor gekozen’	47
Samenvatting	49
Hoofdstuk 6 – De stem van de partners	50
‘Als ik er nu aan denk, kan ik wel weer janken’	50
‘Alleen merk je wel na verloop van tijd, dat je geestelijk wel heel moe gaat worden van overal alleen voor staan’	51
‘Ik wil iets horen van hem. Ik hoef het niet van een ander te horen’	53
‘Vroeger wist ik niet waar dat vandaan kwam’	54
‘Ik weet niet hoe je het moet noemen, er is nooit een naam aan gegeven’	55
Samenvatting	56
Hoofdstuk 7 – Conclusie en discussie	57
Conclusie	57
Discussie	61
Reflecties op het onderzoek	62
Literatuur	64
Bijlages	69
A - Informed consent	69
B - Topiclijst interview	71

Samenvatting

De impact van uitzendingen op de partners van veteranen is een veelvuldig wetenschappelijk onderzocht onderwerp. Voornamelijk psychologische concepten als stress en coping staan daarbij centraal. Onderzoek naar betekenisgeving is echter schaars. Dit explorerende onderzoek richt zich op hoe partners van veteranen betekenis geven aan de uitzendingen en de periode daarna, vanuit een persoonlijk, relationeel en contextueel perspectief. Er is met een narratieve lens gekeken naar hoe in verhalen zichtbaar wordt wat van betekenis is (McAdams, 1996). Daarnaast is geanalyseerd hoe eigen verhalen beïnvloed worden door verhalen van anderen. Invloedrijke vertellers kunnen met hun verhaal over een bepaalde groep het eigen verhaal en de identiteit van de mensen in die groep beperken (Lindemann Nelson, 2001). Tevens is het zelf vanuit een dialogisch en meerstemmig perspectief bekeken, waardoor verborgen of gemarginaliseerde verhalen weer zichtbaar worden vanuit de spanningsvolle relaties tussen de vertellers in de ‘samenleving in het zelf’ (Hermans, 2001). Vanuit dit theoretisch kader is de verhouding tussen de politieke masternarratieven en de verhalen van de partners als thuisfront zichtbaar gemaakt.

Het belang van thuisfront wordt op politiek niveau en binnen Defensie vaak geschetst als ‘Zonder thuisfront, geen missie’. Uit de thematische analyse van overheidsdocumenten en rapportages van maatschappelijke instanties blijkt dit een kernachtige weergave te zijn van twee politieke masternarratieven: ‘een veerkrachtig thuisfront’ tijdens de missie en ‘het thuisfront als mantelzorger’ na de missie. De narratieve en dialogische analyse van 10 semigestructureerde interviews laat zien dat de partners zich in grote mate identificeren met deze politieke beelden en verwachtingen. Daarnaast zijn er via de veteraan militaire narratieven van invloed waarin een houding van ‘doorzetten’ en ‘emoties beperken’ centraal staat. De eigen behoeften, wensen en ervaringen van de partners zijn vaak tegengesteld hieraan, maar krijgen weinig ruimte om verteld te worden. De conclusie is dan ook dat, onder invloed van politieke en militaire narratieven, het zelf van de partners van veteranen in hun rol als thuisfront gemarginaliseerd wordt. Grenzen worden pas door partners aangegeven wanneer ze zelf psychische klachten krijgen. Door de eigen stemmen te vatten in een tegennarratief kan meer ruimte ontstaan voor waardering voor zichzelf en vanuit de sociaal-maatschappelijke context.

Voorwoord

Deze reisbestemming is bereikt, de scriptie is af. Verbazing, twijfel, afzien en genieten. Het is allemaal voorbijgekomen, maar ik heb het bovenal ervaren als een waardevolle en inspirerende tijd. Ik herinner me nog precies het moment dat deze reis begon. Tijdens een college ‘Narratief onderzoek en Oral History’ in het tweede jaar van de masteropleiding vertelde Nicole over een project met veteranen. Mijn aandacht was gewekt: veteranen en UvH? Na een gesprek kreeg ik de kans om deel te nemen aan het projectteam ‘*Going back with a mission*’, een wetenschappelijk onderzoek naar de zin van het terugkeren naar het missiegebied. De studie Humanistiek en mijn eigen achtergrond als veteraan kwamen samen. Heel bijzonder vond ik dat bij het project ook de partners van de veteranen betrokken werden. Ook zij vertelden over hun ervaringen met uitzendingen. Het zijn de verhalen die vaak wat op de achtergrond blijven. Het inspireerde me juist om me daarop te richten als een bijzonder mooi en relevant onderwerp voor de eindscriptie.

Dit leerzame onderzoeksproces had ik niet kunnen voltooien zonder de ondersteuning van verschillende mensen. Allereerst gaat mijn dank uit naar alle partners die hun verhaal met mij hebben willen delen. Ze vertelden over hun verdriet, boosheid en moeiten, maar ook over hun trots en geluk. De gesprekken heb ik als bijzonder open en waardevol ervaren. Het heeft mij geholpen om de stem van het thuisfront zichtbaarder te kunnen maken. Mijn begeleider Nicole dank ik voor de mooie, leerzame gesprekken, en de fijne samenwerking in het project. Je opbouwende feedback zette me steeds weer aan het denken. Ook gaat mijn dank uit naar Gaby, voor het meelesen en meedenken. Daarnaast wil ik alle lieve vrienden en familie bedanken voor hun ondersteunende woorden, meedenken, oppassen op onze kinderen enzovoort. Tenslotte, mijn allerliefste gezin zei steeds: ‘je kan het!’. Ik ben dankbaar om samen met jullie door het leven te gaan.

Jeannette van Brenk
Augustus 2021

Hoofdstuk 1

Inleiding

Ik probeer weer een beetje mens te worden, maar het is zoveel en ik kom er nooit vanaf. PTSS is levenslang. Het houdt niet op. De enige met wie ik erover kan praten is Peter. We zijn samen in de diepte geweest. Zolang ik alle herinneringen en gebeurtenissen maar niet uitspreek, gaat het wel. Dus ik leef heel erg in mijn hoofd. Als ik er echt over praat, voelt het of ik moet overgeven.¹

Ineke verwoordt haar ervaringen als partner van een veteraan² in het boek ‘Van front tot thuisfront’. Haar partner Peter is ten tijde van de val van Srebrenica in 1995 als militair uitgezonden naar Bosnië. Tijdens deze uitzending vreesde Ineke voor het leven van haar partner. Ook ervaaarde zij eenzaamheid door het onbegrip voor de missie in haar omgeving. Als Peter terugkomt van de missie, blijkt hij moeite te hebben met de heftige ervaringen die hij heeft meegemaakt. Ineke ondersteunt Peter en zorgt voor hem tijdens zijn vele heftige herbelevingen. Niet alleen Peter, maar ook Ineke ervaart daardoor de grote impact van een uitzending op haar leven. Het beïnvloedt haar zelfs in haar mens-zijn. Het verhaal van Ineke maakt deel uit van een bundel³ waarin verschillende verhalen van relaties van veteranen centraal staan. Het is een van de weinige publicaties waarin de leden van het thuisfront hun eigen verhaal over de ervaringen met uitzendingen vertellen. Het verhaal van het thuisfront is zelden gehoord (Andres, Moelker & Soeters, 2012; Duel, Cozzi, Dirksen, Elands & De Reuver, 2018, p.3; Gustavsen, 2018; Ledberg & Ruffa, 2020).

Deze scriptie gaat over het onderbelichte verhaal van het thuisfront en hoe hun ervaringen rondom uitzendingen in dit verhaal een plek krijgen. Het thuisfront heeft een belangrijke rol bij uitzendingen. Zij worden erkend als een onmisbare ondersteuning voor militairen tijdens en na de uitzending (Ledberg & Ruffa, 2020; Moelker, Ronen & Andres,

---

¹ Uit: Fonteyn en Van der Zwaard (2009). *Van front tot thuisfront*. Kampen: Kok.

² Een veteraan is een militair of post-actieve militair met uitzendervaring.

³ Zie noot 1.

2019, p.10; Tomforde, 2015, p.87). Binnen de krijgsmacht wordt deze rol benadrukt met de veelgehoorde slogan: ‘Zonder thuisfront, geen inzet’. Verschillende Ministers van Defensie hebben in de afgelopen jaren het belang van het thuisfront voor het slagen van missies in hun toespraken met deze slogan benoemd⁴. Het is een narratief die het belang van het thuisfront benadrukt, en de verwachtingen ten aanzien van de verantwoordelijkheid voor het zorgen voor de veteraan expliciteert. Erkenning voor deze rol van het thuisfront is vormgegeven in de Veteranenwet.⁵ Artikel 4 stelt: *“Onze Minister heeft een zorgplicht voor veteranen die zijn ingezet. Deze zorgplicht houdt in dat veteranen en hun relaties goed worden begeleid na afloop van de inzet.”* Naast de rolverwachtingen van het thuisfront heeft Defensie ook een verantwoordelijkheid in de zorg voor het welzijn van het thuisfront na uitzendingen.

Echter, in de praktijk lijken de ervaringen van zorg anders te zijn. Het perspectief van Ineke benadrukt een gebrek aan zorg: *“Ik ben nog steeds heel boos op Defensie. Ze hebben ons laten stikken”*⁶. De uitzending blijkt jaren na de missie nog een bepalende rol in haar leven te spelen en Ineke is daarin niet de enige. Uit onderzoek van het Veteraneninstituut⁷ blijkt dat bijna 30 procent van het thuisfront van post-actieve veteranen (voornamelijk) psychische problemen heeft ervaren door een uitzending (Duel et al. 2018, pp.12-13). Ook het recente onderzoek van het ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum (2020) geeft inzicht in het welzijn van thuisfront, hoewel het daarbij gaat om een specifieke doelgroep. Het onderzoek toont aan dat meer dan de helft van het thuisfront van de Dutchbat-III-veteranen in de jaren na de missie problematiek ervaart die een relatie had met de uitzending. Op het moment van het onderzoek had 30% van deze groep relaties nog steeds problemen op psychisch gebied of in de relatie met de veteraan (Olf, 2020, p.94). Verder blijkt dat praten over deze periode een belangrijke manier kan zijn om met de impact om te gaan (p.101). Het onderzoek van het Veteraneninstituut (2018) benoemt ook het belang van praten over de missie en geeft aan dat daar juist een gebrek aan is. Het thuisfront stelt dat de aandacht voornamelijk uitgaat naar de verhalen van de veteraan en veel minder naar hun ‘thuismissie’ (Duel et al., 2018, p.16). Ook Bommarito, Sherman, Rudi, Mikal en Borden (2017) benadrukken in hun literatuurreview over het welzijn van het thuisfront dat een gebrek aan ruimte voor het eigen verhaal kan leiden tot mentale en emotionele problematiek in het geven van betekenis op langere termijn.

---

⁴ Voor voorbeelden zie: a) Toespraak Veteranenlezing door Minister van Defensie Ank Bijleveld. Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2018/11/05/toespraak-minister-bijleveld-bij-de-veteranenlezing-2018-in-edo> b) Publicatie veteraneninstituut. Zie: <https://www.veteraneninstituut.nl/verhalen-van-veteranen/2018-een-jaar-met-oog-voor-het-thuisfront/> c) Minister van Defensie Jeanine Hennis-Plasschaert in overleg met de vaste Kamercommissie Defensie. Zie: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34000-X-42.html>, geraadpleegd op 14 september 2020.

⁵ ‘Veteranenwet’, <https://www.veteraneninstituut.nl/content/uploads/2016/02/STB-2012-133-veteranenwet.pdf>, geraadpleegd op 17 september 2020

⁶ ‘Uit: Fonteyn en Van der Zwaard (2009). *Van front tot thuisfront*. Kampen: Kok.

⁷ Het Veteraneninstituut is (mede) door het Ministerie van Defensie opgericht, en is uitvoerder van een belangrijk deel van het Nederlandse veteranenbeleid. Zie: <https://www.veteraneninstituut.nl/over-vi/>, geraadpleegd op 12 augustus 2020.

De veranderde positie van het thuisfront

Vanaf het moment dat er oorlogen zijn, is er ook een thuisfront. Maar lang is de aandacht voor deze groep niet vanzelfsprekend geweest. Tot halverwege de vorige eeuw werd het thuisfront voornamelijk gezien als een last. Het thuisfront werd daardoor genegeerd (Moelker & Van der Kloet, 2003, p.205; De Angelis & Segal, 2015, pp. 23-24, Ledberg & Ruffa, 2020). In de jaren 80 kwam er in Nederland verandering in dit perspectief en ontstonden er initiatieven in zorg en aandacht voor partners van onderzeebootpersoneel. De partners zelf spraken zich uit over de moeite met de lange afwezigheid en zij verenigden zich in een thuisfrontcomité om contacten onderling te versterken en eenzaamheid tegen te gaan (Ernsten, Moelker & Andres, 2015, p.21). Het initiatief werd gevolgd door familieleden van militairen in andere eenheden, wat leidde tot meer kleinschalige initiatieven voor thuisfrontzorg. Er werden door de families thuisfrontcomités gevormd en na enige tijd werd het initiatief overgenomen door Defensie (Moelker & Van der Kloet, 2006, pp.205-206).

Aan het einde van de Koude Oorlog ontstond een verdere omslag in de aandacht voor het thuisfront. De situatie in de wereld veranderde door het uiteenvallen van de Sovjet-Unie (Andres, 2010, p.10; Moelker, Andres, Bowen & Manigart, 2015, p.3). Als gevolg daarvan veranderde ook het karakter van de missies en werden militairen vaker uitgezonden naar missies als Cambodja (1992-1993)⁸ en Bosnië (1992-1995)⁹ (Andres, 2010, p.5; Ernsten et al., 2015, p.22). Andere operaties dan alleen oorlogsvoering werden ontplooid, zoals humanitaire ondersteuning of conflictpreventie. Deze nieuwe wijzen van inzet creëerde het bewustzijn dat een beroepsleger nodig was, waarna de transitie daartoe werd ingezet (Andres, 2010, p.5). In dit beroepsleger bleven militairen vaak langer in dienst en hadden zij een carrière. Defensie had daardoor niet enkel te maken met veelal alleenstaande dienstplichtigen, maar ook met militairen met gezinnen (De Angelis & Segal, 2015, pp.24-25). Samen met de veranderende maatschappelijke opvattingen over de rolverdeling in het gezin beïnvloedde dit de relatie tussen Defensie en het militaire gezin (Andres, 2010, pp. 12-13; De Angelis & Segal, 2015, pp. 30-31). De vrouwen hadden vaker zelf een baan en de man kreeg een grotere rol in het gezinsleven (De Angelis & Segal, 2015, p. 34). Dit leidde tot een invloedrijkere positie van het thuisfront, waarmee het minder vanzelfsprekend werd dat de loyaliteit van de veteraan vooral naar Defensie ging (Andres, 2010, p.13; Moelker et al., 2019, p. 11).

---

⁸ Toelichting missie Cambodja. Zie: <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-missies/missie-overzicht/1992/inzet-in-cambodja-unamic-en-untac/nederlands-aandeel>, geraadpleegd op 21 december 2020.

⁹ Toelichting missies Bosnië. Zie: <https://www.defensie.nl/onderwerpen/historische-missies/missie-overzicht/1992/united-nations-protection-force-unprofor-en-de-united-nations-peace-forces-unpf/nederlands-aandeel>, geraadpleegd op 21 december 2020.

Thuisfront en uitzendingen in de literatuur

De veranderingen in de maatschappelijke opvattingen en binnen de Defensieorganisatie leidden tot een intensivering van het onderzoek naar de relatie tussen Defensie en de militairen met hun thuisfront (Ernsten et al., 2015, p.22; Moelker & Van der Kloet, 2006, p. 202). In de militaire sociologie ontstond een debat over de positie van het thuisfront, met als centrale vragen: Is het thuisfront een support-systeem of juist een belemmering voor de militaire organisatie? Of is het thuisfront beide? (De Angelis & Segal, 2015, p.23; Ledberg & Ruffa, 2020). In dit debat neemt het model van de Amerikaanse sociologe Mady Segal (1986) een prominente rol in. Zij schetst de militaire familie, het gezin van de militair, op een kruispunt van twee sociale instituties. Beide instituties claimen de loyaliteit en de tijd van de militair als twee *greedy institutions*. De familie claimt de militair in het gezin, terwijl de militaire organisatie loyaliteit vraagt van de militair. Dit leidt volgens Segal (1986) tot een onvermijdelijke spanning tussen het gezin en Defensie als ‘gulzige’ instituties. Er ontstaat daardoor meer wederzijdse afhankelijkheid. Ook volgt daardoor vanuit Defensie meer erkenning van de behoeften van het thuisfront (De Angelis & Segal, 2015, p.25). Toch lijkt de afhankelijkheid van het thuisfront groter te zijn door de speciale positie van het militaire beroep. Militairen kunnen te allen tijde opgeroepen worden wanneer de krijgsmacht dat nodig acht voor uitzendingen of andere taken¹⁰ (Moelker, Andres, Bowen & Manigart, 2015, pp.5-6). Daarmee lijkt Defensie een machtigere positie te hebben en een grotere loyaliteit te claimen van de militair.

In verschillende onderzoeken is de invloed van uitzendingen op het thuisfront nader onderzocht (Bommarito et al., 2017; Ledberg & Ruffa, 2020). Uit onderzoek binnen de Duitse Krijgsmacht naar de copingstrategieën van partners, blijkt dat deze periode grote stress veroorzaakt. Tegelijk kan een groot deel van de gezinnen hier uiteindelijk goed mee omgaan (Tomforde, 2015, p.103). Interessant in dit kader is de omschrijving van de invloed van de verwachte rol van de partners binnen de cultuur rondom uitzendingen: *“The women have to (have no other choice but to) support the mission and their partners deployed, and thus become part of the military culture of sacrifice”* (p.103). Uit het onderzoek blijkt dat de vrouwen geen keuze ervaren in hun rol tijdens de uitzendingen door de verwachtingen die er zijn. Een Nederlands onderzoek sluit gedeeltelijk aan bij deze bevindingen. Andres (2010) onderzocht in haar proefschrift eveneens het aanpassingsvermogen van het thuisfront rondom uitzendingen. Ook zij concludeert in haar onderzoek dat de families van militairen de uitzendperiode als ingrijpend kunnen ervaren, maar over het algemeen goed doorkomen en

---

¹⁰ De taken van defensie zijn omschreven op de internetsite van de rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/krijgsmacht/taken-van-de-krijgsmacht>, geraadpleegd op 19 oktober 2020.

dat dit niet tot problemen leidt (p.225). Echter, in dit onderzoek komt minder sterk een beeld van opoffering naar voren.

Naast de onderzoeken naar individuele coping tijdens uitzendingen, is er sinds twee decennia ook aandacht gekomen voor een relationele benadering van stress en coping (Falconier & Kuhn, 2019). Een centrale positie hierin heeft het onderzoek van Bodenmann (1995) over dyadische coping bij partners. Stressvolle gebeurtenissen hebben invloed op beide partners in een relatie, want partners reageren ook op de stress van de ander. Partners kunnen elkaar ondersteunen, of juist afstand nemen van de stress van de partner. Het blijkt dat positieve dyadische coping vaak de invloed van stress op de relatie van de partners vermindert. Ook versterkt het een onderling gevoel van vertrouwen (Bodenmann, Pihet & Kayser, 2006). Uit onderzoek naar dyadische coping onder Nederlandse militairen en hun partners blijkt dat communicatie het cruciale element is in het omgaan met de stress (Andres, 2010; Moelker & Van der Kloet, 2003). Het is voor de militairen en hun partners belangrijk om over hun ervaringen te vertellen, en de emoties daarbij te uiten (Andres, 2010, p. 155).

Ook is er veel onderzoek gedaan naar coping door partners na de uitzending, voornamelijk wanneer er sprake is van militairen die in enige mate getraumatiseerd zijn geraakt door de missie. Een centrale positie heeft hierin de theorie van Figley (1995) over secundaire traumatisering. Hij onderkende dat naast psychische klachten kunnen ontwikkelen door het trauma van de ander. Uit Nederlands onderzoek onder de partners en ouders van veteranen blijkt eveneens dat deze secundaire traumatisering bestaat (Dirkzwager, Bramsen, Ader & Van der Ploeg, 2005). De studie toont aan dat deze partners of ouders zelf ook stresssymptomen kunnen hebben, wanneer de veteraan symptomen van het posttraumatische stresssyndroom heeft. Kortom, er is veel psychologisch onderzoek gedaan naar de impact van uitzendingen op de relaties van militairen. Naast het individuele perspectief hierop, is er ook aandacht gekomen voor een relationele benadering van stress en coping.

Echter, onderzoek naar hoe partners deze ervaringen opnemen in hun betekenis kader is schaars. Recent is er een explorierend onderzoek in de Noorse krijgsmacht gedaan dat zich wel expliciet heeft gericht op de betekenisgeving van partners van veteranen (Gustavsen, 2017). Betekenis geven is daarbij niet gedefinieerd als een individueel of interpersoonlijk concept, maar als sociaal geconstrueerd. Gustavsen (2017) onderzocht de sociaal-maatschappelijke verwachtingen van het thuisfront en de invloed op hoe partners betekenis geven aan de uitzendperiode. Uit de interviews blijkt dat de partners van veteranen weinig tot geen problemen ervaren tijdens de uitzendingen. De verhalen van het thuisfront over missieperiodes worden daar in sterke mate gekarakteriseerd door *normalisering*. Zelfs in het vertellen over 'leven en dood'-situaties van hun partner tijdens de uitzending overheerst de normaliserende houding. Daarnaast is het behoud van *agency* een belangrijk thema, zichtbaar

in benadrukken van de eigen onafhankelijkheid. Volgens Gustavsen (2017) ontbreekt er bij dit betekenis geven een maatschappelijk narratief over het thuisfront. Er is in Noorwegen een gedeeld idee dat het militaire beroep niet anders is dan andere beroepen, waardoor er geen expliciete rolverwachtingen zouden zijn voor de partners van veteranen.

Het Noorse onderzoek biedt interessante aangrijpingspunten voor dit onderzoek. Het gaat uit van het ontbreken van een maatschappelijk narratief over thuisfront. Dit roept de vraag op of in Nederland er wel masternarratieven over het thuisfront zijn. Ook een interessant punt voor exploratie zijn de twee narratieven van normalisering en *agency*, en of deze ook door Nederlandse partners worden ervaren. Tot slot, in het Noorse onderzoek ontbreekt de duiding van de ervaringen *na* de uitzending. Een uitzending is echter na terugkomst nog niet afgelopen. Vaak begint dan het proces van nazorg en het is daarbij de vraag welke ruimte er is voor het vertellen over de ervaringen.

Een narratieve benadering

Om meer inzicht te krijgen in de betekenisgeving van de partners van veteranen en de invloed van culturele of maatschappelijke verwachtingen daarbij, wordt in dit onderzoek gekeken vanuit een narratieve lens. In narratief onderzoek staan de verhalen die mensen vertellen centraal. Psycholoog Dan McAdams is een prominente auteur binnen het narratieve onderzoeksveld en in zijn theorie gaat hij uit van het *Storied Self* (1996). Door het vertellen van verhalen laten mensen zien wat zij van belang vinden in het leven, waardoor mede de identiteit wordt gevormd. Filosofe Hilde Lindemann Nelson (2001) gaat verder met dit perspectief, maar legt het accent op de sociaal-maatschappelijke constructie van het zelfnarratief. Deze meer sociologische benadering gaat uit van een interactie van maatschappelijk of cultureel gedeelde verhalen met het eigen verhaal (p.xi). Deze masternarratieven zijn verhalen, beelden, termen en stereotypen die voor veel mensen bekend en vertrouwd zijn en waarmee zij richting geven aan het leven (pp.82-83).

Echter, wanneer deze masternarratieven een bepaalde groep in de samenleving te eenzijdig schetsen, kan de identiteit van deze mensen beschadigd raken. Het kan ertoe leiden dat een groep als minderwaardig wordt gezien en beperkt wordt in bepaalde rollen of mogelijkheden. Lindemann Nelson noemt deze beschadiging *deprivation of opportunity* (pp. 23-28). Een tweede wijze van beschadiging ontstaat wanneer het beperkende beeld in het masternarratief deel gaat uitmaken van de eigen overtuiging van deze groep. Deze internalisatie noemt Lindeman Nelson *infiltrated consciousness*. Het is vaak een impliciet proces dat een verwoestende impact kan hebben op het zelfrespect en daarmee op de vrijheid van handelen (pp. 28-33).

Om de interactie tussen de masternarratieven in de samenleving en de narratieven van het thuisfront verder te ontrafelen, wordt de *Dialogical Self Theory* van de psycholoog Hubert

Hermans (2001) toegepast. In zijn narratieve en dialogische benadering van identiteit gaat hij uit van de opvatting van identiteit als een persoonlijk en een sociaal-maatschappelijk proces (Hermans & Gieser, 2011, p.18). Hij stelt dat de sociaal-maatschappelijke relaties niet alleen extern een persoon zijn, maar ook als onderdeel van de ‘*society of mind*’ (p.18). Hermans (2001) omschrijft dit als: “*The dialogical self is ‘social’, not in the sense that a self-contained individual enters into social interactions with other outside people, but in the sense that other people occupy positions in a multivoiced self*” (pp. 249-250). De geïnternaliseerde stemmen van anderen en de eigen stemmen verhouden zich tot elkaar, waaruit een zelfnarratief ontstaat. De analyse van de verhoudingen tussen de posities in het zelf laten de invloed van deze andere stemmen, zoals masternarratieven, zien. Daarmee wordt ook zichtbaar in hoeverre deze stemmen geïnternaliseerd zijn en of de identiteit wordt beperkt.

Doelstelling en vraagstelling

Het onderzoek heeft als doel om meer inzicht te krijgen in hoe partners van veteranen betekenis geven aan de uitzendingen en de periode daarna, en hoe dit beïnvloed wordt door maatschappelijke beelden en verwachtingen van het thuisfront. De centrale vraag in dit onderzoek is dan ook:

Hoe verhoudt het masternarratief over het thuisfront zich tot de verhalen van de partners van veteranen over de periode tijdens en na de uitzending?

Daarbij zijn de deelvragen:

- a) Welke masternarratieven worden er in de samenleving geschetst van het thuisfront van veteranen?*
- b) Hoe wordt door de partners van veteranen in hun narratief betekenis gegeven aan de periode tijdens en na de uitzending?*

Relevantie

Dit onderzoek heeft een wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie. Het onderzoek naar hoe partners van veteranen of ander thuisfront betekenis geven aan uitzendingen en de periode daarna is schaars. De aandacht is vooral uitgegaan naar psychologische concepten als stress en coping. Dit onderzoek is wetenschappelijke relevant doordat het bijdraagt aan kennis over het betekenisproces door de interactie van verhalen en vertellers in de sociaal-maatschappelijke context centraal te stellen. De maatschappelijke relevantie is er, omdat dit onderzoek inzicht geeft in de relatie tussen de militaire en burger ‘wereld’, doordat deze samenkomen bij het thuisfront. Er is weinig kennis over de interactie hiertussen, en hoe deze tijdens en na uitzendingen gefaciliteerd wordt. Dit onderzoek laat de eigen behoeften zien van

de partners aan zorg, begeleiding of aandacht tijdens en na de uitzending. Hiermee kan het huidige zorgaanbod voor het thuisfront in verrijkt worden

Opbouw van het onderzoek

Dit onderzoek is onderverdeeld in zeven hoofdstukken. In hoofdstuk een introduceer ik het onderzoek en in hoofdstuk twee volgt de theoretische onderbouwing. In het derde hoofdstuk beschrijf ik mijn methode en in het vierde hoofdstuk laat de verschillende masternarratieven in de samenleving over het thuisfront zien. Het vijfde hoofdstuk geeft de narratieven weer die geconstrueerd zijn vanuit de interviews. Het zesde hoofdstuk betreft de eigen stem van de partners, en het laatste hoofdstuk geeft de conclusie en discussie weer.

Hoofdstuk 2

Theoretisch kader

In een holletje, hier vlakbij, woont de familie Muis. Papa muis is soldaat, mama wast en doet de vaat en werkt ook nog buitenshuis. Op een dag zegt mama Muis tegen kleine Koosje: papa Muis gaat ver weg en dat duurt een poosje. Hij gaat naar een arm land voor kindjes, mannen en vrouwen en papa moet daar gaan helpen met nieuwe holletjes bouwen.¹¹

Het boekje ‘Papa Muis gaat op uitzending’ vertelt het verhaal over muis Koosje. Muis Koosje maakt mee dat zijn vader op uitzending gaat. Het is een boekje dat door Defensie uitgereikt werd aan gezinnen waarbij een ouder op uitzending gaat, met als doel om de kinderen te ondersteunen in het begrijpen van deze periode. Mensen vertellen verhalen, luisteren naar anderen en herversellen de verhalen. Het is een vanzelfsprekende wijze om informatie over te brengen en onszelf uit te drukken (McAdams, 1993, p.27). Maar verhalen doen meer. Ze kunnen ook een norm of opvatting schetsen die door anderen overgenomen kan worden in het eigen verhaal. In het boekje is een opvatting over de partner thuis zichtbaar: “*mama wast en doet de vaat en werkt ook nog buitenshuis*”. Het roept de vraag op hoe de vrouw die dit voorleest zich hiertoe verhoudt. Sluit het aan bij haar eigen ervaringen of verwachtingen en neemt zij dit beeld als norm over of ervaart zij frictie? Door met een narratieve lens naar verhalen te kijken, wordt zichtbaar hoe mensen betekenis geven aan ervaringen. Tevens wordt zichtbaar dat het construeren van een verhaal ook beïnvloed wordt door verhalen in de omgeving (Sools, 2012)

In dit hoofdstuk introduceer ik de narratieve benadering toe als het theoretische kader van dit onderzoek. Eerst licht ik verschillende perspectieven op betekenis geven binnen het narratieve veld toe, waarna ik inga op de narratieve identiteit zoals psycholoog Dan McAdams (1993, 1996) deze heeft beschreven. Dan volgt een schets van de theorie van

---

¹¹ Uit: Lenoir, S. (2006). *Papa Muis gaat op uitzending*. Bureau Thuisfrontzaken Defensie.

filosofe Hilde Lindemann Nelson (2001, 2014) die de constructie van identiteit als een sociaal proces ziet, als een interactie tussen de eigen en maatschappelijk narratieven. Aansluitend volgt een uitwerking van de *Dialogical Self Theory* van psycholoog Hubert Hermans (2001). Hierbij wordt de aandacht gericht op de interne meerstemmige dialoog van een individu, waarmee de verhouding tussen de maatschappelijke en de eigen stemmen in de identiteit zichtbaar wordt.

Perspectieven op betekenisgeving

Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw is er meer aandacht voor narratieven in wetenschappelijk onderzoek. Verhalen worden het onderwerp van onderzoek (Riessman, 2008, pp.4-5; Squire, Andrews & Tamboukou, 2008, p.1). Ook binnen de sociale wetenschappen kent de narratieve analyse een sterke opkomst. Verhalen worden gezien als een construct waarmee mensen betekenis geven aan zichzelf en hun omgeving, wat tegelijkertijd hun identiteit vormt (Hyvärinen, 2010). Deze interpretatieve benadering vormt een kantelpunt in het denken over identiteit. Identiteit wordt tot die tijd voornamelijk opgevat als essentialistisch. Het wordt gevormd door aangeboren en vaststaande karakteristieken als bijvoorbeeld geslacht, afkomst, klasse of ras (Brubaker & Cooper, 2000). Deze nieuwe inzichten leiden tot kritiek op de essentialistische stroming. Als gevolg komt de constructivistische stroming meer centraal te staan, waarbij identiteit wordt gezien als een proces (Brubaker & Cooper, 2000).

Binnen de psychologie wordt daarna door wetenschappers Jerome Bruner en Dan McAdams het narratief als een metafoor voor het leven van de mens geschetst. Het legt daarmee de basis voor de verdere ontwikkeling van het narratieve onderzoeksveld (Hyvärinen, 2010; Squire et al., 2008, pp.3-4). McAdams (1993,1996) heeft daarin een prominente positie met zijn theorie van het *Storied Self*. Hij richt zich op de verschillende elementen waarmee mensen hun verhaal construeren, en daarmee inzicht geven in wat belang is het leven en voor het zelf. Ook binnen andere wetenschapsgebieden is er aandacht voor narratieve analyse. Binnen de sociologie en filosofie gaat het daarbij over de omgeving van verhalen en de invloed van machtsverhoudingen. De mens vertelt niet alleen zelf zijn verhaal, maar dit wordt ook beïnvloed worden door verhalen van anderen (Hyvärinen, 2010; Squire, Andrews & Tamboukou, 2008, pp.4-5). Filosofe Lindemann Nelson (2001) positioneert zich binnen dit denken met haar theorie over identiteit als een sociaal construct. Zij richt zich daarbij voornamelijk op mensen en groepen in de samenleving die gemarginaliseerd worden door invloedrijke maatschappelijke narratieven.

De theorie van McAdams en van Lindemann Nelson bieden verschillende perspectieven op hoe een betekenis kader en de identiteit door het verhaal zichtbaar wordt. Echter, ze hebben ook beperkingen. De theorie van McAdams richt zich bij constructie van

een identiteit beperkt op interne chaos of incoherentie, waarbij het mensen soms niet lukt om tot een verhaal te komen (Hyvärinen, Hydén, Saarenheimo & Tamboukou, 2010). Daarnaast is er een sterk individueel perspectief, en wordt er beperkt rekening gehouden met de invloed van anderen op het zelfverhaal. Lindeman Nelson richt zich juist op deze sociale constructie, maar belicht dit vooral eenzijdig vanuit de invloed van masternarratieven op de identiteit. Echter, de wisselwerking tussen deze twee perspectieven ontbreekt. Socioloog Brubaker en historicus Cooper (2000) beschrijven in hun artikel *Beyond "Identity"* een interessant benadering van deze twee perspectieven. Zij stellen dat mensen zich op twee wijzen identificeren. Mensen identificeren zichzelf, in een dialectische verhouding met hoe anderen hen identificeren in de verhalen. Er is een continue wisselwerking tussen deze twee wijzen van identificeren. De *Dialogical Self Theory* van Hubert Hermans (2001) positioneert zich binnen de dialogische opvatting van het zelf. Hij schetst deze als een dialoog tussen een veelheid van vertellers, binnen de persoon en door verschillende mensen in de sociale context. Hij richt zich daarbij op de verschillende (soms verborgen) vertellers van het zelfverhaal.

Dus, binnen het narratieve veld zijn er verschillende opvattingen over narratieve analyse. In mijn onderzoek maak ik gebruik van de theorieën van McAdams, Lindemann Nelson en Hermans. Gezamenlijk maken ze zichtbaar hoe een persoonlijk verhaal geconstrueerd wordt en wat daarin van belang is, en hoe dit verhaal beïnvloed wordt door verhalen in de omgeving. Tenslotte worden de verschillende posities en stemmen in dialoog tussen het zelf en de ander zichtbaar, zo ook de gemarginaliseerde stemmen. In dit hoofdstuk wordt de samenhang uitgewerkt en vormt dit het theoretische kader voor het onderzoek naar hoe partners van veteranen betekenis geven aan uitzendingen.

Het verhalende zelf

Een mens doet ontelbaar veel ervaringen op in zijn leven. In het onderzoek naar het begrijpen van deze ervaringen via de verhalen zegt psycholoog McAdams: *"You must know my story, for my story defines who I am"* (1993, p.11). Hij ziet het levensverhaal als een metafoor voor het zoeken van de mens naar zijn identiteit. Deze *Storied Self* verbindt datgene wat van belang is in het leven, waarmee het iemands identiteit weerspiegelt (1996). Het narratief is daarbij een dynamisch verhaal dat verandert door nieuwe ervaringen en door de context waarin het verteld wordt. Nieuwe ervaringen krijgen een plaats in het zelfverhaal, waardoor de inhoud steeds aangepast wordt. Daarbij is elk vertellen uniek, want steeds worden nieuwe varianten gemaakt die aansluiten bij de situatie waarin verteld wordt. Het is een interpretatie van de gebeurtenissen op het moment van vertellen (Brugman, 2007, pp.42-46). Met deze dynamische narratieve identiteit laten mensen zien welke gebeurtenissen in het leven voor hen van belang zijn. Het creëert daarmee een gevoel van samenhang in het leven, wat als

zingevend wordt ervaren. Het zelfnarratief is daardoor een verbinding van gebeurtenissen uit het verleden en tegelijk een leidraad voor het heden en de toekomst (McAdams, 1996)

Hoe mensen hun verhaal samenstellen en vertellen wordt door verschillende aspecten beïnvloed. McAdams (1996) benoemt dat verhalen vaak verteld worden met een bepaalde toon. De positieve, kritische of tragische 'kleur' van het verhaal laat zien hoe iemand naar de gebeurtenissen kijkt. Ook laat het zien of er een eigen invloed op de situatie is geweest of dat mensen zich machteloos hebben gevoeld (Brugman, 2007, p.53). Het imago of beeld van het zelf wordt daarbij zichtbaar: wat karakteriseert de hem of haar in die situatie? Ook een bepalend aspect in de samenstelling van het verhaal is de motivatie van mensen. Mensen laat zien wat zij willen bereiken en wat juist niet. Vaak worden deze doelen gekarakteriseerd door verbondenheid met anderen of juist door autonomie. Eveneens een kenmerkend aspect is de manier waarop mensen verbeelding gebruiken in hun verhaal. Door te refereren aan geluiden, beelden en geuren kan de luisteraar dichterbij de ervaring komen en laat de verteller duidelijk zien welke elementen van een ervaring van belang zijn in de identiteit (McAdams, 1996). Verder benoemt McAdams de nucleaire episodes en het generativiteits-script als structurerende elementen. Nucleaire episodes de diepte- en hoogtepunten in een leven en de momenten die een omslag in het leven veroorzaakt hebben. Het is daarbij van belang hoe met die momenten is omgegaan en hoe dat een persoon karakteriseert. Deze karakterisering heeft vaak een symbolische betekenis en komt terug in het gehele levensverhaal. Met het generativiteits-script doelt McAdams op de verwachtingen die mensen hebben over de laatste periode van het leven. In het vertellen van het verhaal is het een streven dat die laatste periode aansluit bij de belangrijke thema's uit het gehele leven. Deze aansluiting geeft een gevoel van eenheid en betekenis en een hoop om anderen te inspireren met het eigen verhaal (McAdams, 1996).

Deze zes aspecten hebben een belangrijke functie, maar worden allen gestuurd door de ideologische setting. Dit zevende aspect vormt het betekenis kader van mensen, dat wat zingevend is in het leven. In zijn boek '*The stories we live by*' beschrijft McAdams (1993) dit als:

Ideology concerns questions of goodness and truth. In order to know who I am, I must first decide what I believe to be true and good, false and evil about the world in which I live. To understand myself fully, I must come to believe that the universe works in a certain way, and that certain things about the world, about society, about God, about the ultimate reality of life, are true. (p.81)

Mensen hebben hun eigen beeld of overtuiging van het goede of de waarheid in het leven. McAdams volgt hierin de filosofen MacIntyre en Taylor en stelt dat de samenstelling van een

verhaal wordt gestuurd door impliciete morele beelden van ‘het goede leven’ (McAdams, 1993, p.84). Vanuit deze overtuiging kunnen zij soms onthutsende of juist mooie ervaringen inpassen in hun betekeniskader

Ofwel, de theorie van McAdams geeft een fundamenteel inzicht in hoe mensen ervaringen verweven in hun verhalen, waarmee zichtbaar wordt wat zinvol is in het leven. De invloed van anderen op dit betekeniskader is echter beperkt zichtbaar in deze theorie. De theorie van Lindemann Nelson richt zich op de invloed van andere verhalen op het eigen verhaal.

Het zelf als sociaal construct

“*Mensen zijn de co-auteurs van elkaars narratieven*”, zo stelt filosofe Hilde Lindemann Nelson (2001) in navolging van de Schotse filosoof MacIntyre (p.81). In haar theorie gaat zij uit van de identiteit als een sociaal construct, waarmee het een aanvullend perspectief is op de theorie van McAdams. Naast het eigen vertellen, geven ook andere vertellers vorm aan de persoonlijke identiteit. De verhalen van deze anderen omringen de eigen verhalen, zoals de verhalen in een gezin of een bepaalde sociale groep. Ze laten daarin zien wat zij van belang vinden voor de persoon. Zo geeft Lindemann Nelson aan: “*we are what other people care about*” (p.81). Het is een verwevenheid die voortdurend in beweging is door veranderingen, wat weer leidt tot veranderingen in de verhalen van anderen (Randall, 2007, pp.71-72).

Dit leidt tot een bepaalde afhankelijkheid tussen mensen. Doordat het verhaal tot stand komt in interactie met de ander, kunnen verhalen ook door de ander afgewezen worden (Lindemann Nelson, 2001, p.99). Lindemann (2014) werkt dit proces uit in haar recente boek *Holding and Letting Go*. Zij richt zich daarin op het erkennen van elkaars identiteit als een sociale praktijk. Vanuit het zelfbeeld handelen mensen in de sociale praktijk en laten daarmee zien wat voor hen van belang is. Op dit handelen wordt gereageerd door de ander met erkenning of afwijzing door projectie van hun eigen betekenis van het handelen (p.98). Wanneer het verhaal dat iemand over zichzelf vertelt afgewezen wordt, volgt vaak een aanpassing van het verhaal zodat toch erkenning volgt. Hier wordt het wel of niet ‘*elkaar in de identiteit houden*’ zichtbaar in de (machts-) relatie tot elkaar. Het is een continu proces van identificeren en erkenning via elkaars verhalen (p.98-99). De ander kan daardoor invloed hebben op wie iemand mag zijn.

Masternarratieven

De sociale erkenning van elkaars narratieven is gebaseerd op beelden waaruit blijkt wat goed of juist is om na te leven. De beelden zijn geïnspireerd op de grotere verhalen over ‘het goede’ of ‘de waarheid’ in het leven die in de samenleving aanwezig zijn, zoals religieus of politiek geïnspireerde verhalen. Lindemann Nelson (2001) schetst dit als volgt: “*We live*

inside the larger narrative” (p.xi). Deze grotere narratieven, ofwel masternarratieven, zijn sociaal-cultureel gedeelde opvattingen, bekende termen, beelden en stereotypen die inzichtelijk maken hoe mensen elkaar opvatten, wat zij van elkaar vinden en verwachten. Deze narratieven worden op verschillende wijzen verteld in de samenleving, bijvoorbeeld via tijdschriften, televisie, kranten, sociale media, maar ook bij de sportclub of op het werk. Het zijn verhalen die bekend zijn en vaak als vertrouwd en als norm worden gezien. Doordat we omringd worden door deze verhalen, nemen we fragmenten daaruit over en passen deze in ons eigen verhaal (pp.83-85). Masternarratieven kunnen daardoor een positieve en negatieve uitwerking hebben. Ze bieden mensen scripts aan die ondersteunen in het duiden van ervaringen. Het zijn bekende beelden aan van een sociaal gedeeld ‘normaal’, waarmee er een leidraad voor het handelen is. Ze bieden op deze wijze duidelijkheid en structuur. Tegelijkertijd is hier ook een negatieve uitwerking mogelijk. Juist doordat deze beelden zo bekend en vertrouwd zijn, kunnen ze soms zonder kritische evaluatie overgenomen worden (pp.106-107). Mensen zijn zich niet altijd bewust van deze invloed op hun eigen verhalen. Het gevolg is dat masternarratieven bepaalde wijzen van handelen sturen en daarmee in enige mate autoriteit hebben over de persoonlijke identiteit (p.99). Het werpt de vraag op in hoeverre dit proces nog ruimte laat voor het zelfverhaal.

Lindemann Nelson (2001) stelt dat door machtsverschillen in de samenleving actoren met gezag een grote invloed kunnen hebben op de creatie van masternarratieven. Door de invloed van deze instituties kunnen zij bepaalde individuen of groepen op een specifieke wijze karakteriseren en normeren, ofwel bepalen wie de mensen in deze groep mogen zijn. Deze karakterisering beïnvloedt de ruimte voor het eigen verhaal van mensen. Deze beperking of beschadiging kan op twee wijzen vorm krijgen: via de verhalen van anderen of via het zelfverhaal. Bij *deprivation of opportunity* wordt door andere mensen de stereotypen of beelden uit het specifieke masternarratief over de groep overgenomen in hun verhaal. Door dat verhaal te vertellen wordt het masternarratief versterkt, en kan daardoor bepaald worden dat een groep mensen geen recht hebben op bepaalde voorzieningen of rollen in de maatschappij. De mogelijkheid om eigen keuzes te maken wordt niet of beperkt erkend. Ook kan er sprake zijn van *infiltrated consciousness*. Het is de beschadiging die ontstaat via de verhalen die mensen over zichzelf vertellen. Als de onderdrukkende beelden, verwachtingen en normen in de masternarratieven in de eigen verhalen worden overgenomen, dan worden deze geïnternaliseerd. Dit betekent dat deze mensen zichzelf beperkende normen opleggen en daardoor een minderwaardig beeld van zichzelf creëren (pp.106-107).

Tegennarratieven

Beschadigde identiteiten kunnen mogelijk op narratieve wijze hersteld worden (Lindemann Nelson, 2001, pp. 6-8). Met het creëren van zogenaamde tegennarratieven kan er weerstand worden geboden tegen de onderdrukkende masternarratieven. In deze tegennarratieven worden de misrepresentaties in de masternarratieven vervangen door een beeld van de

persoon of groep en hun situatie dat aansluit bij hun eigen ervaring. Door deze tegennarratieven te vertellen, wordt door anderen mogelijk opgemerkt dat het masternarratief beperkend is voor deze persoon of groep. Wanneer een steeds grotere groep mensen deze nieuwe beelden overneemt, kan het ertoe leiden dat het masternarratief minder ‘gewoon’ wordt. Het geeft de onderdrukte groep mogelijk meer (morele) vrijheid tot keuzes en handelen ontstaat (p.7). Het heft de beschadiging door *deprivation of opportunities* (in enige mate) op. Ook de tweede beschadiging, infiltrated consciousness, kan verminderd worden door de tegennarratieven. Door dit verhaal, dat meer recht doet aan het initiële beeld van zichzelf, steeds te horen kan de eigen perceptie en zelfwaardering hersteld worden. Echter, Lindeman Nelson erkent wel dat aanpassingen aan vertekende zelfbeeld mogelijk moeizaam en beperkt zijn (p.33).

Kortom, de theorie van Lindemann Nelson laat zien hoe het eigen verhaal beïnvloed kan worden door masternarratieven in de samenleving. Het laat zien dat machtige vertellers of instituties een invloed kunnen hebben op het betekenisveld van mensen. Het eigen verhaal van de gemarginaliseerde vertellers kan weer zichtbaar gemaakt worden vanuit de dialogische en meerstemmige benadering van Hermans (2001).

De dialogiciteit van het zelf

Om inzichtelijk te maken welke masternarratieven een rol hebben in de beschadigingen, biedt de *Dialogical Self Theory* van psycholoog Hubert Hermans (2001) mogelijkheden. In zijn theorie gaat hij uit van het zelf als meerstemmig. Het is een complex geheel van representanten van het zelf, maar ook van groepen anderen of ingebeelde anderen (Aveling et al, 2014; Hermans, 2001). Hermans en Gieser (2011) omschrijven het als ‘*society of mind*’ (p.18). Er zijn interne ik-posities die vertellen vanuit verschillende rollen en situaties, zoals bijvoorbeeld ‘ik als partner’ of ‘ik als thuisfront’. Ook zijn anderen vertegenwoordigd in het zelf zoals ‘mijn partner’ of ‘Defensie’, als externe ik-posities. In dit meerstemmige zelf zijn de verhoudingen tussen de verschillende stemmen van belang. Ze kunnen in overleg met elkaar zijn, maar ook in strijd. In deze interactie worden de machtsverhoudingen tussen de posities zichtbaar. De stem met meer invloed kan overheersen over de ander, door veel te bepalen en op te leggen (Hermans, 2001). Hier is de aansluiting met Lindemann Nelsons theorie (2001) over beschadigingen van de identiteit te herkennen. Verhalen van bepaalde posities kunnen beperkende normen schetsen, die door anderen (gedeeltelijk) overgenomen of betwist worden (Hermans, 2001). Door de analyse van de dialoog tussen de verschillende posities en verhalen wordt zichtbaar hoe ze zich tot elkaar verhouden en welke verhaal het invloedrijkst is of juist het meest gemarginaliseerd.

Samenvatting

In dit hoofdstuk is de narratieve benadering omschreven als lens om te kijken naar de ervaringen en de wijze waarop daaraan betekenis wordt gegeven. Ideologische opvattingen kleuren de verhalen vanuit de verschillende beelden en verwachtingen van 'het goede' in het leven. Daarbij kunnen de verhalen van anderen een grote invloed hebben op het eigen verhaal, en daarmee op hoe er betekenis wordt gegeven. De eigen stem kan daardoor geen ruimte meer krijgen. Door het zelf als meerstemming en dialogisch te zien kunnen de spanningsvolle relaties tussen de vertellers van de verschillende verhalen zichtbaar gemaakt worden.

Hoofdstuk 3

Methodologie

Analysis in narrative studies opens up forms of telling about experience, not simply the content to which language refers. We ask, why was that story told that way?
(Riessman, 2000, p. 5)

Verhalen laten zien wat van belang is, maar laten tegelijkertijd zien in welke omgeving zij tot stand komen. Sociologe Riessman laat met het citaat de kern van narratief onderzoek zien. In de eerste paragraaf worden deze onderzoeksbenadering en de methode verder toegelicht, gevolgd door een beschrijving van de respondenten. Daarna wordt de wijze van dataverzameling en de data-analyse uiteengezet. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de ethische overwegingen bij dit onderzoek.

Onderzoeksbenadering en methode

Dit onderzoek gaat uit van een interpretatieve benadering, omdat het uitgangspunt is dat de werkelijkheid van mensen geconstrueerd wordt in de dagelijkse (sociale) praktijk (Delanty & Strydom, 2003, p.373). Centraal staat hoe mensen de ervaringen die zij opdoen interpreteren. Het heeft daardoor een grote verwantschap met kwalitatief onderzoek (Smaling & De Boer, 2011, p.16). Het kwalitatief onderzoek is explorierend van aard en is zinvol wanneer de kennis over een onderwerp beperkt is (p.11). In dit kwalitatieve onderzoek heb ik gekozen voor de narratieve onderzoeksmethode. Deze onderzoeksmethode is gericht op de taal en wordt toegepast om inzichtelijk te maken wat mensen vertellen en hoe zij daarmee betekenis geven. Ook is er daarbij aandacht voor datgene wat niet uitgesproken wordt of kan worden (Fraser, 2004). Door tegelijkertijd de wijze van construeren te onderzoeken, geeft de narratieve methode inzicht in de verhoudingen tussen individuen, groepen en de samenleving (Fraser, 2004; Riessman, 2000).

Respondenten

In dit onderzoek is gekozen voor een *interview-sample* van tien partners van veteranen. Bij het werven van respondenten waren er twee selectiecriteria. Als eerste was het van belang dat de partner daadwerkelijk een uitzendperiode met de partner had meegemaakt. De ervaringen tijdens deze uitzending zijn een centraal onderwerp in dit onderzoek, naast de ervaringen na de uitzending. Het tweede criterium was dat de uitzending langer dan een jaar geleden had plaatsgevonden. Doordat de ervaringen dan al wat verder in het verleden liggen, richten de verhalen zich niet alleen op de emoties en directe gevolgen. Vaak is er dan meer inzicht in de zinsamenhang van de ervaringen (Jorna, 2008, pp. 91-92).

In eerste instantie zijn respondenten geworven onder de deelnemers aan het onderzoeksproject ‘*Going back with a mission*’.¹² Uit deze groep hebben vier respondenten deelgenomen. De overige zes respondenten zijn geworven via contactpersonen van de onderzoeker binnen Defensie en via de ‘sneeuwbalmethode’. Dit leidde tot een interview-sample van tien vrouwen in de leeftijd tussen 35 en 70 jaar. Het aantal ervaren uitzendperioden varieerde tussen een en zeven missies. Bij enkele van de respondenten was vooraf bekend dat zij of hun partner getraumatiseerd waren geraakt als gevolg van de missie(s).

Naam ¹³	Leeftijd	Aantal missies
Tineke	Halverwege 60	6
Alice	Begin 40	1
Simone	Midden 40	1
Ans	Eind 60	2
Moniek	Begin 50	7
Nathalie	Begin 50	1
Ilse	Begin 50	5
Fiona	Eind 30	2
Karin	Eind 30	3
Angelica	Begin 40	2

Tabel 3.1 Overzicht van de respondenten

¹² Zie voor meer informatie: <https://www.uvh.nl/onderzoek/leerstoelgroepen-en-projecten/burgerschap-en-humanisering-van-de-publieke-sector/projecten/going-back-with-a-mission> geraadpleegd op 28 juni 2021.

¹³ Namen zijn gefingeerd.

Dataverzameling

In het onderzoek zijn data verzameld door documentanalyse en door kwalitatieve interviews af te nemen. De documentanalyse had als doel om de masternarratieven over het thuisfront in de samenleving in beeld te brengen. Om hierin inzicht te krijgen, zijn artikelen in kranten en tijdschriften verzameld, want mediadocumenten geven vaak meerdere perspectieven over een onderwerp weer (Van Gorp, 2007). Via de Lexis Nexis-database is met een *Boolean Search* gezocht met verschillende combinaties van termen als ‘thuisfront’, ‘partner’, ‘militair’, ‘gezin’, ‘relatie’ ‘echtgenote’, ‘familie’, ‘missie’, ‘uitzending’ en ‘veteraan’. Dit resulteerde in een grote verzameling van zeer korte artikelen waarin het thuisfront benoemd werd, maar met zeer beperkte beschrijving. Slechts twee artikelen belichtten het perspectief van het thuisfront uitgebreider. De resultaten van deze dataverzameling waren te beperkt om hierin eventuele masternarratieven zichtbaar te maken. Om toch maatschappelijke perspectieven op het thuisfront te kunnen verzamelen, heb ik met dezelfde zoektermen op internet gezocht naar publicaties en documenten. Hieruit bleek dat het Ministerie van Defensie het meest frequent en uitgebreid publiceert over het thuisfront. Ook zijn er enkele maatschappelijke instanties die in rapportages perspectieven op het thuisfront beschrijven. Uiteindelijk heeft dit geleid tot zeven Kamerstukken en vijf rapportages van maatschappelijke instanties.

Naast het verzamelen van documenten zijn kwalitatieve interviews gehouden met de partners van veteranen. Hierbij is gebruikgemaakt van een semigestructureerd *topic*-interview. De focus bij de vragen lag op de periode kort voor, tijdens en na de uitzending. Bij elk van deze onderdelen waren enkele subvragen geformuleerd, waarbij gevraagd is naar de persoonlijke verwerking en de invloed van sociale aspecten (zie bijlage B). Doordat bij elke respondent in meer of mindere mate dezelfde vragen gesteld zijn, ontstaat de mogelijkheid om de verhalen te vergelijken (Baarda, De Goede & Teunissen, 2009, p. 234). Volgens Fraser (2004) past dit type interview bij narratief onderzoek, zolang de respondent de ruimte heeft om zelf een thema in te brengen. Deze narratieve interviews zijn dan meer een conversatie tussen de respondent en de interviewer, waarbij er veel ruimte is voor de deelnemer om haar verhaal te vertellen.

Data-analyse

Deze scriptie verbindt de documentanalyse met een interviewanalyse om inzicht te verkrijgen in verhouding tussen de masternarratieven in de samenleving de verhalen van de partners van veteranen. Voor een thematische narratieve analyse van de documenten heb ik gebruikgemaakt van de methode die Riessman (2008, pp.63-67) beschrijft. In haar boek ‘*Narrative Methods for the Human Sciences*’ besteedt zij specifiek aandacht aan het analyseren van documenten in vier fasen. De *eerste fase* omvatte het lezen over het onderwerp om meer inzicht te krijgen in het onderwerp (p.63), om vervolgens teksten te selecteren die

verschillende perspectieven in het debat weergeven. In de *tweede fase* lag de nadruk op het lezen van de documenten om een indruk van het geheel te krijgen. Ik heb opvallende taal als spreekwoorden en metaforisch taalgebruik gemarkeerd, omdat deze inzicht geven in de frictiepunten of het belang van een onderwerp (p.64). Daarna heb ik met het programma Atlas.ti de terugkerende beelden en verwachtingen van het thuisfront open gecodeerd. Ik heb daarbij een inductieve wijze van coderen toegepast, omdat de theorie over dit onderwerp beperkt is. Tijdens de *derde fase* zijn de documenten systematisch doorgenomen en zijn de codes per document thematisch samengebracht (p. 66). In de *vierde fase* zijn de tekstfragmenten van alle documenten samengebracht. Ze vormden basis voor het construeren van de masternarratieven, zoals weergegeven in hoofdstuk 4.

De analyse van de interviews is ook uitgevoerd in de vorm van een thematische narratieve analyse. Hierbij heb ik de methode van Fraser (2004) als leidraad gehanteerd. Hoewel ook Riessman (2008) de thematische narratieve analyse beschrijft, geeft Fraser een duidelijk stappenplan voor de analyse van interviews. Ook heeft Fraser hierin een dialogische analyse verwerkt. De *eerste fase* was het markeren van de emotionele momenten tijdens de interviews, als indicaties voor momenten van betekenisgeving (Fraser, 2004). Deze aantekeningen had ik al tijdens het interviews gemaakt, en aangevuld tijdens het opnieuw beluisteren. De *tweede fase* omvatte het transcriberen. De transcripties zijn letterlijk uitgewerkt met aanduidingen van pauzes, haperingen en uitingen zoals lachen en huilen. Voor deze wijze is gekozen om zo dicht mogelijk bij de beleving van het verhaal te komen (Fraser, 2004). De *derde fase* omvatte de interpretatie van de individuele transcripten. Hierbij heb ik per transcript de veelal langere fragmenten, die ervaringen rondom de uitzendingen weergaven, inductief gecodeerd. Na dit coderen in Atlas.ti, heb ik de gerelateerde fragmenten samengebracht. Deze vormden het fundament voor het construeren van de narratieven van de partners is hoofdstuk 5. De *vierde fase* was het eerste deel van de dialogische analyse. De eigen ervaringen, en de verhalen van anderen binnen de thema's zijn gemarkeerd, waarna in de *vijfde fase* de verhouding tussen deze verhalen is geanalyseerd. In de afsluitende *zesde fase* heb ik de masternarratieven die zichtbaar waren in de verhalen weergegeven in hoofdstuk 5, als deel van de betekenisgeving van de partners. De eigen stemmen van de partners zijn in hoofdstuk 6 geconstrueerd.

Alhoewel de analyses zijn beschreven als lineair, was er juist sprake van een iteratief proces. Op verschillende momenten ben ik terug gegaan naar een eerdere fase, om de data nog eens te bekijken. Zeker wanneer ik een nieuw thema opmerkte, heb ik opnieuw verschillende delen van de data geanalyseerd. Ik heb daardoor mijn tussentijdse verwachtingen kunnen aanscherpen (Boeije, 2012, p.74).

Ethische overwegingen

In dit onderzoek hebben een aantal ethische overwegingen centraal gestaan, zodat de respondenten op een integere wijze behandeld werden. Hierbij zijn de ethische richtlijnen voor kwalitatief onderzoek gevolgd van Baarda et al. (2009, pp.32-33). Voorafgaand aan het interview heb ik met de respondenten de *informed consent* besproken (zie bijlage A). Ik heb daarbij uitleg gegeven over het onderzoek en gevraagd of de respondenten vrijwillig deelnamen aan het onderzoek. Daarnaast heb aangegeven dat de gegevens van de respondent geanonimiseerd zouden worden door pseudoniemen te gebruiken. Ook werden andere details gewijzigd als deze naar een specifieke respondent zou kunnen verwijzen. In de informed consent had ik de rechten van de respondenten omschreven en ik heb aangegeven dat de respondenten op elk moment zonder negatieve gevolgen hun deelname konden beëindigen.

Naast deze overwegingen voor kwalitatief onderzoek, creëerde de coronapandemie de noodzaak voor ethische overwegingen voor het afnemen van interviews. Door deze coronapandemie heb ik overwogen of het verantwoord was om naar de deelnemers toe te gaan. Volgens de RIVM-maatregelen was dit toegestaan, maar ik heb dit met elke respondent besproken. Daarbij heb ik voorgesteld om het interview wandelend, op een andere locatie, online te houden of het interview niet door te laten gaan. Alle respondenten hadden de voorkeur om het interview bij hen thuis te houden.

Hoofdstuk 4

Verhalen over het thuisfront

---

*“Ik heb echter al vaak gezegd: zonder thuisfront geen inzet.
Het thuisfront is een cruciale factor”*

Met deze uitspraak¹⁴ schetste Minister van Defensie Jeanine Hennis-Plasschaert eind 2014 in de Tweede Kamer het belang van het thuisfront van veteranen. Het is een vaak herhaalde uitspraak binnen de Defensieorganisatie geworden, waardoor het een prominent beeld geeft van het thuisfront. Naast dit beeld zijn er ook andere beelden, verhalen en verwachtingen van het thuisfront in de Nederlandse samenleving. In dit hoofdstuk staat de eerste deelvraag van deze scriptie centraal: *Welke masternarratieven worden er in de samenleving geschetst van het thuisfront van veteranen?* Om deze vraag te beantwoorden, heb ik zeven Tweede Kamerstukken en vijf rapportages van maatschappelijke instanties in de periode van april 2015 tot en met februari 2021 thematisch geanalyseerd. Hieruit zijn een narratief van veerkracht en een narratief van mantelzorg sterk naar voren gekomen. Allereerst schets ik het debat over het thuisfront in de samenleving sinds de inwerkingtreding van de Veteranenwet en het Veteranenbesluit in 2014.

Het debat in de samenleving

In juni 2014 is de positie van de relaties van veteranen in Nederland wettelijk vastgelegd met het inwerkingtreden van de Veteranenwet en het Veteranenbesluit (Elands, Van Woensel & Valk, 2019). Deze wordt weergegeven als: *“dat de bijzondere zorg die veteranen en hun relaties in verband met de inzet als militair nodig hebben, moet worden gewaarborgd”*.¹⁵ In de jaren na deze formalisering volgt de vertaling naar de praktijk. In november 2014 wordt in de Tweede Kamer een motie ingediend om meer inzicht te krijgen in de invloed van de toegenomen uitzenddruk op het thuisfront¹⁶. In reactie daarop kondigt de Minister van Defensie aan om al het wetenschappelijk onderzoek over het thuisfront te inventariseren. Ook

---

¹⁴ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2014. Kamerstuk 34000-X, nr. 42, p.50. Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34000-X-42.html> op 10 januari 2021.

¹⁵ Veteranenwet (2012). Geraadpleegd via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0031401/2020-01-01> op 28 februari 2021.

¹⁶ TK, 2014. Kamerstuk 34000-X, nr. 42, p.58.

de militaire vakbonden Algemene Federatie Militair en Burger Personeel (AFMP) en de Marechausseevereniging (MARVER) reageren op deze motie. Zij kondigen een eigen onderzoek naar het welbevinden van hun (thuisfront-)achterban aan. In 2015 wordt door de Minister van Defensie de ‘thuisfrontcheck’ aan de Tweede Kamer aangeboden. In de begeleidende Kamerbrief stelt Defensie dat het goed gaat met het thuisfront tijdens de missie¹⁷. Ook de vakbonden bieden hun rapportage ‘Zonder thuisfront, geen inzet’ aan Kamerleden aan¹⁸. Echter, zij geven daarin een ander beeld van het thuisfront: een grote groep mensen heeft moeite met de missies en ervaart een gebrek aan informatie en communicatie vanuit Defensie. In 2016 worden deze publicaties besproken in het overleg van de Minister met de vaste Kamercommissie voor Defensie¹⁹, waarop geen reacties meer volgen vanuit de maatschappelijke instanties.

Eind 2016 is er opnieuw aandacht voor het thuisfront. De aanleiding is de evaluatie van het veteranenbeleid over 2011-2016 die Defensie publiceert, waarin er aandacht is voor de reikwijdte van de zorgplicht voor het thuisfront²⁰. Defensie expliciteert in het document dat nazorg mogelijk is voor de relaties van de veteraan, niet voor de bredere groep thuisfront. Daarnaast is de zorg alleen beschikbaar is wanneer dit het zorgtraject van de veteraan ondersteunt. Verschillende maatschappelijke instanties reageren hierop. De Stichting MeforYou²¹ heeft kritiek op het scheiden van de belangen van de veteraan en het thuisfront²². Ook de Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek (RZO)²³ pleit voor meer aandacht voor de eigen positie van het thuisfront²⁴. In 2017 mengt ook de Veteranenombudsman²⁵ zich in het debat over de zorgplicht voor het thuisfront. In zijn verkennend onderzoek komt naar voren dat ex-partners van veteranen ook een impact van uitzendingen op hun eigen leven

---

¹⁷ TK, 2015. Kamerstuk 30139, nr. 154. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-154.html> op 10 januari 2021.

¹⁸ Algemene Federatie Militair en Burger Personeel (AFMP) en Marechausseevereniging (MARVER), 2015. Rapport ‘Zonder thuisfront geen inzet. Van confectie naar maatwerk’. Geraadpleegd via <https://www.afmp.nl/actueel/nieuws-and-blogs/thuisfront-meer-maatwerk-nodig-blijkt-uit-enquete/> op 10 januari 2021.

¹⁹ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 164. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-164.html> op 10 januari 2021.

²⁰ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 170 bijlage, p.8. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-796037> op 10 januari 2021.

²¹ MeforYou is een stichting die zich inzet voor de belangen van naasten van mensen met psychische problematiek. Geraadpleegd via <https://nl.linkedin.com/in/stichting-meforyou-b39960a8> op 10 januari 2021.

²² Stichting MeforYou, 2017. Position paper ‘rondetafelgesprek Evaluatie Veteranenbeleid’. Geraadpleegd via: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017Z01824&did=2017D03777> op 14 maart 2021.

²³ Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek (RZO) is een onafhankelijke raad die bijdraagt aan de verbetering van de civiel-militaire hulpverlening voor veteranen. Geraadpleegd via: <http://rzoveteranen.nl/> op 10 januari 2021.

²⁴ Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek, 2017. Internetartikel ‘Verslag van werkzaamheden 2015-2017’. Geraadpleegd via: <http://rzoveteranen.nl/verslag-van-werkzaamheden-2015-2017/> op 10 januari 2021.

²⁵ Veteranenombudsman bemiddelt tussen veteranen en de overheid. Geraadpleegd via <https://www.nationaleombudsman.nl/veteranenombudsman> op 18 januari 2021.

ervaren, ondanks het feit dat de relatie met de veteraan beëindigd is.²⁶ De afbakening van de zorgplicht leidt ertoe dat deze mensen geen hulp vanuit Defensie kunnen krijgen. In 2017 wordt de maatschappelijke kritiek door de Minister besproken in het veteranennota-overleg met de Vaste Kamercommissie voor Defensie²⁷. Zij besluit om 2018 binnen het Veteraneninstituut tot themajaar voor het thuisfront te benoemen. Verschillende lezingen, artikelen op het internet en een onderzoek onder het thuisfront van post-actieve veteranen volgen.²⁸

Het thuisfront komt opnieuw in beeld in 2020. In opdracht van het Ministerie van Defensie is onderzoek gedaan naar het welbevinden van Dutchbat-III-veteranen en hun relaties.²⁹ Het blijkt dat de missie na 25 jaar nog steeds invloed heeft op het leven van veel veteranen en hun thuisfront (Olf et al., 2020, pp. 157-158). Ook de onafhankelijke begeleidingscommissie van het onderzoek benoemt de invloed van uitzendingen op het thuisfront.³⁰ In februari 2021 volgt het inhoudelijke beleidsadvies vanuit Defensie. Waar de begeleidingscommissie de impact van uitzendingen op het thuisfront nog *expliciet* benoemt, wordt dit in het beleidsadvies teruggebracht naar een *indirecte* invloed. Op de publicatie volgen geen inhoudelijke reacties of debat.

Kortom, ondanks enige maatschappelijke kritiek is het Ministerie van Defensie sterk bepalend in het construeren van de (politieke) masternarratieven over het thuisfront. In de volgende paragrafen worden de masternarratieven van veerkracht en mantelzorg weergegeven.

Een veerkrachtig thuisfront

Een belast thuisfront dat zich aanpast

‘Zonder thuisfront, geen inzet’ luidt de titel van het rapport dat de militaire vakbonden AFMP en MARVER in april 2015 uitbrengen. Ook zij herhalen deze veelgebruikte slogan binnen Defensie, echter met een ander accent. In het rapport staan vooral de ervaringen van het thuisfront centraal in plaats van de inzet van Defensie. De vakbonden beschrijven hoe het thuisfront omgaat met de uitzendperiode: “Bijna 80% van de respondenten geeft aan dat zij

---

²⁶ Veteranenombudsman, 2016. Rapport ‘Verkenning van de positie van ex-partners van veteranen’. Geraadpleegd via <https://www.nationaleombudsman.nl/nieuws/onderzoeken/verkenning-van-de-positie-van-ex-partners-van-veteranen> op 10 januari 2021.

²⁷ TK, 2017. Kamerstuk 30139, nr. 183, p.17. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-183.html> op 10 januari 2021.

²⁸ Nederlands Veteraneninstituut, 2018. ‘Een jaar met oog voor het thuisfront.’ Geraadpleegd via <https://www.nlveteraneninstituut.nl/verhalen-van-veteranen/2018-een-jaar-met-oog-voor-het-thuisfront/> op 5 maart 2021.

²⁹ TK, 2021. Kamerstuk 26122, nr. 50. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-969669> op 10 januari 2021.

³⁰ TK, 2020. Kamerstuk 26122, nr. 48 bijlage 961214, p.7. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-961214> op 10 januari 2021.

na vertrek van hun partner/kind de (nieuwe) dagelijkse routine weer oppakken. Een meerderheid van de respondenten (62,8 procent) kon zich goed aanpassen aan de afwezigheid van hun partner/kind”.³¹ Bijna 40 procent van het thuisfront blijkt moeite te hebben de aanpassing. Stress blijkt een centrale factor te zijn: “Voor een kleine meerderheid van de achterblijvende partners (57,3 procent) was de afwezigheid van de partner in verband met de missie stressvol. Voor hen die kinderen thuis hebben was ook een kleine meerderheid (52,3%) van mening dat de afwezigheid van de ouder stressvol voor de kinderen is.”³² Ondanks het beeld De uitzending leidt tot veel stress, ondanks het feit dat veel mensen thuis zich aanpassen aan de situatie.

Ook Defensie erkent dat het thuisfront belast wordt tijdens de uitzendingen. In de begeleidende Kamerbrief bij de ‘thuisfrontcheck’ uit 2015 schrijft de Minister van Defensie: “Het rapport concludeert dat het in algemene zin goed gaat met het Nederlandse thuisfront. De periode tijdens en rondom een uitzending is belastend voor het thuisfront, maar leidt in de regel niet tot serieuze problemen”.³³ Dit beeld wordt ook in de evaluatie van het veteranenbeleid over 2011 – 2016 benoemd: “Defensie vindt het thuisfront van groot belang voor een succesvolle missie. Als het thuis goed gaat, kan de uitgezonden militair zich beter op zijn of haar werk richten”.³⁴ Er is een veerkrachtig thuisfront nodig, omdat het thuisfront een essentiële bijdrage kan leveren aan het welzijn van de militair en zijn werk.

Een gesteund en onafhankelijk thuisfront

Het steunen van het thuisfront is belangrijk, zo blijkt uit de brief van de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer in 2015:

Ik realiseer mij dat van het thuisfront, ondanks hulp van familie, vrienden, en Defensie, veel gevraagd wordt. Dat geldt voor en na, maar vanzelfsprekend vooral tijdens de missie. Steun voor het thuisfront is daarom van groot belang. Het thuisfront verdient ieders respect. Defensie stelt dan ook alles in het werk om het thuisfront zo goed mogelijk te ondersteunen³⁵.

Ook in 2016 in het overleg met de Vaste Kamercommissie spreekt de Minister van Defensie over de noodzaak van initiatieven voor het thuisfront: “Ik snap heel goed dat juist de partners van militairen het zwaar hebben door de extra zorgtaken die zij krijgen als hun partners uitgezonden worden”.³⁶ De evaluatie van het veteranenbeleid stelt: “Defensie kan de

---

³¹ AFMP en MARVER, 2015. Rapport, p.16.

³² Ibid., p.17.

³³ TK, 2015. Kamerstuk 30139, nr. 154, p.1.

³⁴ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 170 bijlage, p.48.

³⁵ TK, 2015. Kamerstuk 30139, nr. 154, p.2

³⁶ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 164, p.28.

aandacht voor het thuisfront meer als een doorlopende vorm van reguliere personeelszorg inbedden".³⁷ Er zijn initiatieven als kinderboekjes, een jeugdbivak, een website en een Facebookpagina voor het thuisfront³⁸, evenals thuisfrontdagen en het tv-programma 'Missie Max'.³⁹ Ook de militaire vakbonden bevestigen deze steun:

Bij elke missie haalt Defensie een scala van activiteiten uit de kast om de uitzending voor de militair én het thuisfront goed te laten verlopen: een thuisfrontinformatiedag, een thuisfrontcontactdag, een telefooncirkel, een website specifiek voor het thuisfront en een situatiecentrum op 24/7 basis.⁴⁰

Tegelijk zijn ze kritisch over de aansluiting bij de behoeften van het thuisfront. Over de informatievoorziening rondom uitzendingen en de communicatie tussen Defensie en het thuisfront wordt gesteld:

Vele malen kwam bij de open vragen de sterke klacht naar voren dat Defensie wel heel gemakkelijk omgaat met de continue wijzigingen van de vertrekdatum en vertrektijd. Daardoor wordt het thuisfront steeds weer geconfronteerd om met veel kunst- en vliegwerk bij de eigen werkgever het verlof/het dienstrooster opnieuw aangepast te krijgen of de oppas op een andere dag te regelen. Ook de afstemming met de school om vrij voor de kinderen te vragen stuit dan vaak op problemen. Naast deze praktische zaken levert zo'n schijnbaar 'simpele' wijziging van datum en tijd ook veel onrust en stress binnen de eigen gezinssituatie op.⁴¹

Ook tijdens de uitzending blijft dit problematisch:

Een overgrote meerderheid van de respondenten (75%) maakt zich zorgen om de veiligheid van de partner die op missie is. Extra probleem dat uit de reacties op de open vragen naar voren komt is dat het thuisfront naar hun idee verstoken blijft van de meeste actuele situatie in het missiegebied.⁴²

Het uitwisselen van informatie is cruciaal voor het welzijn van het thuisfront: "*De communicatie geeft het thuisfront weer extra energie*".⁴³ Er komt een beeld naar voren van

---

³⁷ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 170 bijlage, p.47.

³⁸ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 164, p.2.

³⁹ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 170 bijlage, p.40.

⁴⁰ AFMP en MARVER, 2015. Rapport, p.31.

⁴¹ Ibid., p.14.

⁴² Ibid., p.18

⁴³ Ibid., p.32.

een thuisfront afhankelijk is van Defensie. De Minister van Defensie spreekt in het overleg met de Vaste Kamercommissie over dit onderwerp:

Er zijn vele vragen gesteld over het thuisfront, in het bijzonder over wat het meest irriteert, bijvoorbeeld te laat geïnformeerd worden over een aanstaande uitzending. Het streven is (...) om militairen uiterlijk drie maanden van tevoren te informeren over uitzending. In individuele gevallen komt het echter voor dat militairen later worden aangewezen. Hoe graag ik dat ook zou willen, kan dat nooit volledig worden voorkomen. Dat heeft ook te maken met de aard en het karakter van de organisatie.⁴⁴

Zij erkent de problematiek, maar refereert daarbij aan de beperkingen in het uitzendgebied. Aanpassing en veerkracht wordt verwacht van het thuisfront, in plaats van reflectie op de eigen praktijk van Defensie. Het thuisfront lijkt genoeg te moeten nemen met wat Defensie biedt aan thuisfrontzorg: *“We moeten oppassen dat we niet te veel denken dat het allemaal kneedbaar en maakbaar is”* en *“Het thuisfront bestaat en tegelijkertijd ook weer niet, omdat heel veel partners, familieleden en kinderen totaal verschillend reageren. De een moet niets van al die bemoeienis hebben en vindt het totaal betuttelend. De ander kan het niet genoeg zijn”*.⁴⁵ Door de woorden als ‘betuttelend’ en ‘niet genoeg’ wordt geduid dat het thuisfront niet te afhankelijk moet zijn van de ondersteuning.

Kortom, ondanks dat de uitzending als belastend gezien wordt, schetst Defensie een beeld van een thuisfront dat zich aanpast. Defensie steunt het thuisfront, maar verwacht dat ze zich niet laten ‘betuttelen’ en zelfstandig zijn. Daarmee laat het (politieke) masternarratief het thuisfront zien als veerkrachtig.

Het thuisfront als mantelzorger

Verantwoordelijkheid nemen

Zorg voor veteranen na hun uitzending is van belang, zo concludeert Defensie in de evaluatie van het veteranenbeleid over de periode 2011 tot 2016:

Deze nazorg is gericht op een goede verwerking van de missie. De veteraan is vanzelfsprekend gebaat bij een periode van rust na een missie en bij laagdrempelige hulp als dit nodig is. In verband met de personele gereedheid is het voor Defensie tevens van belang dat militairen na een missie spoedig opnieuw inzetbaar zijn.⁴⁶

---

⁴⁴ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr. 164, p.28

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr.170 bijlage, p.17.

Het thuisfront moet een grotere rol in deze nazorg krijgen: *“Een breed gedeelde mening is dat het thuisfront meer aandacht behoeft en meer betrokken moet worden bij het zorgproces”*.⁴⁷ Defensie baseert zich daarbij op de gedachtegang van de participerende burger: *“De afgelopen jaren wordt van burgers verwacht dat zij meer participeren in de samenleving, door meer dan voorheen voor zichzelf en hun omgeving te zorgen”*.⁴⁸ Maatschappelijke kritiek hierop ontbreekt. Stichting MeforYou adviseert Defensie: *“Bied de veteraan en zijn relaties online instrumenten om zelf te beoordelen of de uitzending heeft geleid tot problemen van lichamelijke, psychische en/of psychosociale aard”*.⁴⁹ Ook de RZO adviseert om meer methoden van zelfevaluatie in te zetten⁵⁰: *“Het thuisfront speelt een belangrijke rol bij het voorkomen van het ontstaan van een zorgbehoefte of bij het in gang zetten van een vraag om zorg. Maar het thuisfront verdient ook zelf steun en zorg”*.⁵¹ Beiden bevestigen daarmee het belang van zelf regie nemen en tegelijk ook het beeld van het thuisfront als mantelzorger.

In 2020 worden de resultaten van een onderzoek naar het welbevinden van Dutchbat-III-veteranen en hun thuisfront gepubliceerd. De begeleidingscommissie, door de Minister ingesteld, schrijft in de aanbevelingen: *“Het thuisfront en het netwerk rondom de veteraan kunnen een belangrijke rol spelen bij hoe veteranen omgaan met eventuele uitzendinggerelateerde klachten door bij te dragen aan vroege signalering en ondersteuning bij het zoeken naar hulp”*.⁵² Ook in de Kamerbrief van de Minister van Defensie die hierna volgt, wordt het thuisfront geduid met een belangrijke signalerende rol. In het kader van een project om meer veteranen zorg aan te kunnen bieden schrijft zij: *“Doel van dit “Reach Out Team” is het zoeken van contact met de veteranen, die het lastig vinden om contact of hulp te aanvaarden. Deze veteranen zijn door partners, collega’s, vrienden of familie onder de aandacht van het NLVi gebracht.”*⁵³ Kortom, er blijkt een breed gedeelde vanzelfsprekendheid te zijn dat het thuisfront verantwoordelijkheid neemt in de rol van mantelzorger.

De veteraan centraal

In de Veteranenwet is vastgelegd dat Defensie niet alleen een zorgverantwoordelijkheid heeft voor de veteraan, maar ook voor de relaties van veteranen. Waar Defensie tijdens de uitzending spreekt over het thuisfront, verandert dit in de context van de zorg naar ‘relaties van de veteraan’. In de evaluatie van het veteranenbeleid stelt Defensie:

---

⁴⁷ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr.170 bijlage, p.8.

⁴⁸ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr.170 bijlage, p.15.

⁴⁹ Stichting MeforYou, 2017. Position paper, p.1.

⁵⁰ RZO, 2019. Verslag, p.8.

⁵¹ Ibid., p.4

⁵² TK, 2020. Kamerstuk 26122, nr. 48, p.15.

⁵³ TK, 2021. Kamerstuk 26122, nr. 50, p. 4.

De Veteranenwet en het Veteranenbesluit spreken over ‘de relatie’. Deze groep is strikt gedefinieerd. De relatie is de echtgenoot, geregistreerde partner of andere levensgezel en bloed- en aanverwanten in de eerste of tweede graad van de veteraan. Het begrip thuisfront is echter niet nader gedefinieerd.⁵⁴

De term ‘thuisfront’ blijkt niet passend te zijn om aan te duiden wie in aanmerking komt voor zorg vanuit Defensie. Het gaat hierbij om een select deel van het thuisfront. Daarnaast voegt Defensie een voorwaarde toe voordat zij hulp toezegt:

De hulp of ondersteuning aan de relatie moet gekoppeld zijn aan de zorgvraag van de veteraan. Daarvan is bijvoorbeeld sprake als de toestand van de relatie een negatieve impact op het (verloop) van het zorgtraject heeft. Dan zal Defensie extra aandacht en hulp aan de relatie verstrekken.⁵⁵

Na de publicatie van deze evaluatie volgen kritische reacties van maatschappelijke instanties. De Stichting MeforYou reageert met:

Het belang van de veteraan staat volgens Stichting MeforYou niet los van de belangen van de gezinsleden. Deze zijn onlosmakelijk met elkaar verstrengeld. Toch lijkt in het veteranenbeleid en de uitvoering een bewuste scheiding te worden gemaakt tussen deze belangen. Sterker nog: de relatie wordt wel betrokken bij de behandeling als dit in het belang van de veteraan.⁵⁶

Ook de RZO reageert in de rapportage over de eigen werkzaamheden in de periode 2017-2019:

De Veteranenwet en het Veteranenbesluit beschrijven op hoofdlijnen voor wie de wet is bedoeld en het recht op revalidatie, re-integratie, geestelijke gezondheidszorg, maatschappelijk werk en materiële voorzieningen. De afgelopen jaren is in de RZO meerdere malen gesproken over de diverse aspecten van de reikwijdte van het veteranenbeleid en geconstateerd hoe cruciaal die reikwijdte is, maar ook op een aantal punten problematisch is en meerdere dimensies kent. De RZO is van mening dat de Veteranenwet met de formulering ‘de veteraan en zijn relatie’ heeft bedoeld dat de

---

⁵⁴ TK, 2016. Kamerstuk 30139, nr.170 bijlage, p.46.

⁵⁵ Ibid. p.26

⁵⁶ Stichting MeforYou, 2017. Position paper, p. 2.

relatie rechten heeft bij klachten waarvan de oorzaak is terug te leiden tot de uitzending van de veteraan, ook al heeft de veteraan zelf geen klachten.⁵⁷

De RZO en de Stichting MeforYou laten weten dat de belangen van de veteraan en het gezin samenhangen. Zij stellen dat de scheiding die Defensie maakt niet aansluit bij hetgeen in de Veteranenwet is bedoeld. De RZO maakt daarmee duidelijk dat ook de relaties van een veteraan klachten kunnen ontwikkelen door de uitzendperiode. De Veteranenombudsman bevestigt dit in het rapport uit 2017:

Met regelmaat ontvangt de Veteranenombudsman signalen van ex-partners van veteranen, die door hun uitzending zodanig fysiek of psychisch letsel hebben opgelopen dat zij dienstongeschikt werden. Deze ex-partners stellen dat Defensie onvoldoende oog en waardering heeft voor de rol die zij hebben gespeeld. Onder moeilijke omstandigheden, veelal veroorzaakt door psychisch letsel, hebben zij hun partner vaak jarenlang ondersteund en het gezin draaiende gehouden. Wanneer de relatie uiteindelijk stuk loopt, blijven zij voor hun gevoel met lege handen achter. Vaak met schulden en sommige ex-partners zijn zelf ziek geworden door de spanningen die het leven met een partner met psychisch letsel met zich meebrengt. Met de Veteranenwet is voor veteranen en hun relaties een formeel raamwerk van zorg en ondersteuning gecreëerd. Er is voor gekozen om ex-partners niet onder die wet te laten vallen.⁵⁸

Ook merkt de Veteranenombudsman op dat onbekend is hoe groot dit probleem precies is, doordat Defensie hulpvragen van ex-partners niet registreert.⁵⁹ Ook hier is het thuisfront ondergeschikt aan de belangen van de veteraan.

In 2017 overlegt de Minister van Defensie met de vaste Kamercommissie over de kwestie ten aanzien van de zorgbehoefte voor ex-partners van veteranen. Zij expliciteert daarbij de gedachtegang van Defensie: *“Wij hebben in het verleden kunnen zien dat er soms een beetje overvraagd wordt, als het erom gaat waarvoor Defensie tot in lengte der jaren verantwoordelijk is”*.⁶⁰ Ook merkte zij op:

Je kunt vrijgezel zijn en je beste vriend of buurman als thuisfront beschouwen. Zij kunnen natuurlijk ook worden uitgenodigd voor bepaalde activiteiten, maar het is de vraag of zij dan ook onder de wet moeten vallen. Als ik de wet zou opengooien voor

---

⁵⁷ RZO, 2019. Verslag, p.9.

⁵⁸ Veteranenombudsman 2017. Rapport, p.2.

⁵⁹ Ibid., p.9.

⁶⁰ TK, 2017. Kamerstuk 30139, nr. 183, p.13.

buren, vrienden en ga zo maar door, gaan wij weer een heel nieuwe wereld in en lopen wij ook weer tegen de grenzen aan die ik zojuist beschreef.

Zij stelt dan ook dat: *“Als wij ook verantwoordelijk worden gehouden voor het checken van de state of mind van alle ex-partners, dan voorspel ik dat er weinig kerntaakcapaciteit meer over is, en dus ook weinig ruimte om te beschermen wat ons dierbaar is”*.⁶¹ Ondanks de kritiek van verschillende maatschappelijke instanties blijft het standpunt van Defensie ongewijzigd. Zorg vanuit Defensie is er in eerste instantie voor de veteraan. Defensie erkent zeer beperkt verantwoordelijkheid voor de zorgbehoefte van naasten van de veteraan.

Echter, in het onderzoek naar het welbevinden van Dutchbat-III-veteranen en hun thuisfront in 2020. De begeleidingscommissie formuleert: *“De pijnlijke afloop van de missie en de bijbehorende omstandigheden maakten de missie anders dan andere. De missie heeft tot 25 jaar na dato sporen nagelaten bij de veteranen en hun thuisfront”* en *“Het onderzoek laat ook zien dat de wonden niet meer (volledig) zullen helen bij alle betrokken veteranen en hun thuisfront. In die zin zijn de gebeurtenissen in en rond de enclave Srebrenica nooit af te sluiten”*.⁶² In relatie tot de zorg- en ondersteuningsbehoefte concludeert de commissie: *“Ook een deel van het thuisfront ervaart nog problemen vanwege de uitzending”*.⁶³ Toch reageert de Minister daarna in haar beleidsadvies hierover met:

Het onderzoek bevestigt het beeld dat na 25 jaar de gebeurtenissen in Srebrenica nog sterk leven bij de ongeveer 850 militairen van Dutchbat-III. Voor een deel van de Dutchbat-III-veteranen, en indirect het thuisfront, houden de persoonlijke en sociaal-maatschappelijke gevolgen van de uitzending aan. Het gaat voornamelijk om problemen die voortkomen uit de negatieve beeldvorming, het ervaren van gebrek aan erkenning en waardering en goede zorg(-toegang).⁶⁴

Zij schetst hier dat de problematiek bij veteranen, en de negatieve maatschappelijke opinie het thuisfront slechts op indirecte wijze treft. Een relationeel perspectief op de impact van uitzendingen wordt daarmee niet erkend.

Dus, Defensie stelt de veteraan centraal in de nazorg en de belangen van de naasten zijn daaraan ondergeschikt. Zorgbehoefte bij het thuisfront wordt daarbij in grote mate genegeerd.

---

⁶¹ TK, 2017. Kamerstuk 30139, nr. 183, p.17

⁶² TK, 2020. Kamerstuk 26122, nr. 48, p.7.

⁶³ Ibid., p.17.

⁶⁴ TK, 2021. Kamerstuk 26122, nr. 50, p.2.

Samenvatting

Het thuisfront wordt in de politieke masternarratieven geschetst als veerkrachtig tijdens de uitzending en als mantelzorger na de uitzending. Defensie is invloedrijk in het construeren van de narratieven. Deze laten dan ook vooral zien wat Defensie van het thuisfront nodig heeft: het inzetbaar houden van de militairen voor nieuwe missies, en de nazorg voor (post-) actieve veteranen. De eigen belangen en behoeftes van het thuisfront worden daar in zeer beperkte mate bij betrokken.

Hoofdstuk 5

Verhalen van de partners

Ik sta er best wel een beetje nuchter in dan ja, want als ze dan tegen mij zeiden van ... nou eh ik zou het niet kunnen hoor vier maanden zonder mijn man ... nou eh dat hebben ze echt niet aan mij gevraagd of ik dat kan ... ik zeg ga je dood dan ofzo als hij vier maanden weg gaat?

Karin verwoordt hoe zij aankijkt tegen de uitzendperiode van haar partner Frans. De nuchterheid en onafhankelijkheid karakteriseren niet alleen *haar* verhaal, maar ook veel van de verhalen van de andere partners. Uit de thematische analyse zijn naast deze twee narratieven ook ‘niet weten’, ‘kort lontje’ en ‘gezien willen worden’ te identificeren. De dialogische analyse laat zien dat deze betekenisgeving wordt beïnvloed door masternarratieven. Dit hoofdstuk geeft ook weer hoe de partners zich hiertoe verhouden, maar eerst introduceer ik de tien partners.

De partners

Als eerste sprak ik met Tineke. Zij is midden 60 en heeft een lange relatie met Joost. Op jonge leeftijd leerden zij elkaar kennen en zij zijn inmiddels meer dan veertig jaar samen. Zij hebben samen kinderen en kleinkinderen. Tineke heeft in haar loopbaan in verschillende sectoren gewerkt, maar zij werkt nu al lange tijd in de zorg. Joost heeft een lange loopbaan gehad bij Defensie als militair. Hij is zes keer uitgezonden geweest naar verschillende conflictgebieden in de wereld. Als gevolg van deze uitzendingen is Joost gediagnosticeerd met PTSS. Het tweede gesprek was met Alice. Zij is een vrouw van begin 40 en is getrouwd met Mark. Alice is moeder en werkt al een groot deel van haar loopbaan in de zorgsector. In het begin werkte zij voltijds, maar zij is deeltijd gaan werken toen zij mantelzorger voor Mark werd. Mark heeft zij meer dan twintig jaar geleden leren kennen. Hij was op dat moment werkzaam bij Defensie en was al een keer uitgezonden. Alice heeft éénmaal meegemaakt dat Mark op uitzending is geweest. Daarna is Mark gestopt met zijn werk bij Defensie doordat hij gediagnosticeerd werd met PTSS. Simone was de derde partner. Zij is midden 40 en werkt bij

een grote internationale onderneming in een administratieve functie. Voordat zij Jos leerde kennen heeft zij lange tijd in het buitenland gewerkt. Jos werkt al vanaf zijn dienstplicht bij Defensie. In die tijd is hij acht keer op uitzending geweest. Simone heeft de laatste uitzending van Jos, naar Afghanistan, als partner meegemaakt. De vierde geïnterviewde partner was Ans (eind 60). Zij is getrouwd met Johan en kent hem sinds zijn dienstplichtperiode. Samen hebben zij kinderen en kleinkinderen. Ans heeft in haar loopbaan veel vrijwilligerswerk gedaan en heeft daarnaast in de zorg gewerkt. Johan heeft een lange carrière bij Defensie gehad en is twee keer op uitzending geweest. Het vijfde gesprek was met Moniek (midden 50). Zij heeft een eigen bedrijf binnen de sector gezondheidszorg. Ze heeft Christiaan leren kennen voordat hij bij Defensie ging werken. Christiaan werkt ruim dertig jaar bij Defensie en is in die periode zeven keer uitgezonden geweest naar verschillende gebieden.

Nathalie (midden 40) was de zesde gesprekspartner. Zij is getrouwd met Jaap en samen hebben zij kinderen. Nathalie werkt al langere tijd bij een grote winkelketen. In het begin van de relatie met Jaap is zij naar Nederland verhuisd. Jaap werkte al bij Defensie toen zij een relatie kregen. Na de uitzending is Jaap buiten de Defensieorganisatie werkzaam geworden. In deze periode heeft hij uitzendgerelateerde problematiek gekregen. Het zevende gesprek was met Ilse (begin 50). Samen met Arnold heeft zij kinderen. Zij heeft Arnold leren kennen nadat hij de dienstplicht had vervuld. Hij heeft na zijn dienstplicht andere banen gehad, maar is toch weer werkzaam geworden bij Defensie. Ilse heeft met hem vijf uitzendingen meegemaakt. Zelf heeft ze lang in de horeca gewerkt. Door de uitzendingen van Arnold heeft Ilse besloten in de administratieve sector te gaan werken. Als achtste sprak ik met Fiona (eind 30). Zij is al sinds haar jeugd samen met Maarten, en hebben kinderen. Fiona werkt deeltijd in de geestelijke gezondheidszorg. Maarten werkt zijn hele carrière bij Defensie en is tweemaal uitgezonden. Het voorlaatste gesprek was met Karin. Zij is eind 30 en getrouwd met Frans. Karin is zelfstandig ondernemer en heeft eerder in de zorg gewerkt. Samen met Frans heeft zij kinderen. Karin en Frans kenden elkaar al voordat Frans bij Defensie ging werken. Hij is in zijn loopbaan drie keer op uitzending geweest en is nog steeds werkzaam bij Defensie. Angelica (begin 40) was de tiende en laatste gesprekspartner. Zij is getrouwd met Herbert en samen hebben zij kinderen. Angelica heeft zelf een periode bij Defensie gewerkt en is ook op missie geweest. Inmiddels is zij niet meer werkzaam als militair door uitzendgerelateerde problematiek. Herbert is ook veteraan en hij is tweemaal op uitzending geweest. Zij hebben elkaars uitzendingen als partner thuis meegemaakt.

Er zijn een aantal interessante karakteristieken zichtbaar bij deze groep partners. Alle partners hebben tijdens de loopbaan van hun man een baan gehad of vrijwilligerswerk gedaan. Acht van de tien koppels hebben samen kinderen gekregen, waarvan een deel een of meerdere uitzendingen hebben meegemaakt. Een andere karakteristiek is de loopbaan van de veteranen. Zeven van hen hebben hun werkzame leven voornamelijk bij Defensie gehad.

'Ik ben er toch altijd wel heel nuchter in geweest. Ik heb nooit staan janken'

Het afscheid nemen van de partner die op uitzending gaat, is een gebeurtenis die in veel van de verhalen van de vrouwen terugkomt. Tineke vertelt over de zes keer dat haar partner Joost op uitzending is vertrokken: *"Ik ben er toch altijd wel heel nuchter in geweest. Ik heb nooit staan janken van oh hij moet weg ofzo weet je wel dat eh ... nee"*. Ze vertelt het met een nadruk op 'nooit', wat belangrijk voor haar blijkt te zijn. Daarna volgt een beeld van 'de jankende wijven', waaraan ze later in het interview nogmaals refereert. Ze wil niet gezien worden als een emotioneel type, dat moeite heeft met het vertrek van haar man. Later in het interview legt ze uit dat Joost moeite heeft met de emoties bij het vertrek, en daarmee niet wil dat ze bij zijn afscheid aanwezig zijn. Tineke lijkt daarmee het nuchtere beeld van Joost overgenomen te hebben, met de reden dat ze hem zijn werk zo goed mogelijk wil laten doen. Ook Alice benoemt de nuchterheid wanneer zij vertelt over het afscheid van haar partner Mark:

Op een gegeven moment had ik zoiets van ga maar ook. Weet je wel, dan zit je zelf ook elke keer in de stress en spanning en dan die dag van het afscheid nemen... op een gegeven moment had ik wel zoiets van en nou is het klaar. Door weet je wel, ja daar ben ik dan een beetje nuchter in. Ik vond het heel erg hoor maar ik denk eh weet je ...

Alice kiest ervoor om haar emoties opzij te zetten, maar toch zoekt ze tweemaal bevestiging in haar vertellen hierover door haar 'weet je'. Het wordt daarmee duidelijk dat dit beeld van nuchter zijn niet geheel haar eigen ervaring is, maar een referentie naar wat van haar verwacht wordt als thuisfront. En ook Ans beschrijft het afscheid van haar man Johan, voordat hij naar Bosnië vertrekt:

Ja dat was 's nachts om vier uur werd hij opgehaald en eh ... ja doe (zucht) ... ja en daar sta je dan en dan ga je een potje zitten janken je weet verder niks. Je weet ook niet wanneer je elkaar dan weer spreekt, laat staan zien en ... dan begint de dag en dan moet je voor je kinderen gewoon en dan zet je die knop om.

Ans laat haar emoties even toe als het afscheid geweest is, maar drukt ze daarna weer weg. Ze ervaart namelijk een verantwoordelijkheid voor de kinderen. In haar vertellen is het politieke masternarratief over het thuisfront zichtbaar, waarbij partners de verantwoordelijkheid nemen om thuis alles goed te laten gaan. Maar ook fragmenten vanuit de militaire cultuur zijn vertegenwoordigd, zoals de term 'knop omzetten'. Net als Ans drukt Angelica haar emoties weg als haar partner Herbert vertrekt:

Ik had al een tijdje in een soort van modus gezeten van oké, draai maar door en we duwen het emotioneel even weg. En die modus heb ik eigenlijk vrij snel daarna doorgezet, omdat ik dacht van oké, we zijn er nog niet. Dan schakelen we weer om en dan gaan we gewoon weer even door.

Angelica heeft net zelf een heftige uitzending meegemaakt, waarbij ze voor haar gevoel veel door heeft moeten zetten. Ook thuis moet ze nu weer doorzetten. Opvallend is dat Angelica praat in meervoud, met 'we'. Daarbij refereert ze aan het beeld dat ze kent over hoe het thuisfront omgaat met dergelijke situaties: emoties minimaliseren en doorzetten. Van het thuisfront wordt dus verwacht ook te kunnen doorzetten en uithouden, als typische karakteristiek van de militaire cultuur.

Naast de ervaringen rondom het vertrekmoment, vertellen de vrouwen ook allen over de periode tijdens de missie. Simone is naar een thuisfrontdag van Defensie geweest, waar een film van de uitgezonden eenheid is vertoond. Haar partner Jos is ook te zien in deze film en Simone heeft grote moeite met deze beelden omdat ze hem erg mist. Het vertellen hierover emotioneert haar opnieuw. Toch zegt zij daarna over uitzendingen:

Van horen zeggen, maar ook van hoe hij is denk ik ook inderdaad wel dat je als thuisfront niet moet proberen om ze tegen te houden ... het hoort erbij ... dus ja dat hoort dan ook bij jouw leven.

Ondanks het intense verdriet dat zij heeft om het gemis van Jos, ziet zij de uitzendingen als iets wat erbij hoort. Ze vertelt over 'van horen zeggen' als ze beschrijft hoe zij zich moet gedragen als thuisfront. Het lijkt de invloed te zijn van de militairen en hun partners waar ze regelmatig contact mee heeft. Zij schetsen een beeld van een 'adaptief thuisfront'. Echter, haar verzet tegen deze norm is zichtbaar in het verdriet tijdens het vertellen. Karin ervaart ook eenzaamheid tijdens de eerste uitzending van Frans. Hij is onverwacht snel op uitzending gegaan:

Ik vond vooral de eerste uitzending echt niet leuk. We waren net getrouwd en ik woonde in een nieuwe stad, in Tilburg. Natuurlijk een uur van waar ik opgegroeid ben. En ja ik had een onregelmatige baan, dus het kon zomaar zijn dat ik in de weekenden werkte als iedereen vrij was (...) dus soms wel een beetje eenzaam (lacht). Ik zat midden in het opbouwen van een nieuw leven, dus die eerste uitzending was denk ik wel de zwaarste van de drie.

In het vertellen over de eenzaamheid lijkt er wat ongemak te zijn, wat blijkt uit haar lachen daarbij. Karin besluit het vertellen over dit onderwerp dan ook met: *“dat was ook echt geen zware tijd ofzo hoor, dat kan ik niet zeggen”*. Zij nuanceert daarmee haar eigen moeite met de uitzending, en laat een nuchtere houding zien. Het sluit aan bij deze nuchtere toon van het gehele interview, waarin Karin positief is over de organisatie en het werk van haar partner. Uitzendingen horen daarbij. Karin laat zich in haar mening over Defensie leiden door de mening van haar partner, vertelt ze in het interview.

Kortom, ‘de knop omzetten’, ‘schakelen’ en ‘er klaar mee zijn’ zijn de uitingen van de vrouwen als ze spreken over het vertrek en de uitzending van hun partner. Een nuchtere houding en een normalisering van de situatie kenmerkt dit narratief. Emoties mogen geen zichtbare plaats hebben. Zij identificeren zich hierbij voornamelijk met een politiek masternarratief dat een adaptief en veerkrachtig thuisfront als norm heeft. Ook is er een sterke invloed van een militair narratief van doorzetten en het minimaliseren van emoties, dat via het verhaal van militairen wordt overgenomen.

‘Ik wil niet een afhankelijk typje zijn’

“Ik heb natuurlijk een moeder die ook altijd alleen was, dus ja voor mij is dat ook ... ja ik wil niet een afhankelijk typje zijn”. Karin vertelt hoe zij zichzelf zag tijdens de uitzending van Frans. Ze spiegelt daarbij aan het beeld van haar moeder als zelfstandige vrouw, en zet zich af tegen een beeld van afhankelijkheid. Meer vrouwen laten deze houding zien. Moniek benadrukt ook het belang van zelf de regie hebben tijdens de uitzendperiode:

Altijd wel leuke dingen doen ja, want anders kom je die tijd niet door hoor. Het heeft geen zin om hier te gaan zitten en denken van oh, als hij maar niet beschoten wordt. Of oh als dit of dat, die dingen kosten je veel te veel energie en je hebt gewoon geen leven meer ...

Een afhankelijke houding beperkt haar om de tijd als thuisfront door te komen, waarmee zij zich identificeert met het politieke narratief van een onafhankelijk en veerkrachtig thuisfront. Fiona vindt het lastiger om deze houding te hebben: *“Je eigen weg een beetje vinden van ja hoe ga ik mijn weekenden vooral invullen ... en dat je alles eigenlijk alleen doet hè. Ook gewoon hele simpele dingen als een boodschap en noem het maar op hè”*. Ze puzzelt erop hoe ze dit moet doen. Het is niet haar eigen behoefte, maar de invloed van het masternarratief.

Ook in het vertellen over het moment van terugkomst van de militair komt zelfstandigheid sterk naar voren. Ans moet wennen aan de terugkomst van Johan:

Toen hij thuiskwam, ging hij in een keer allemaal dingen doen. Ik denk van ja, dat heb ik ook een half jaar moeten doen, dat hoef je niet te doen. Ik moest me daar ook weer voor open gaan stellen dat hij wel dingen kon gaan doen en dat het ook wel handig was dat hij dingen deed en dat is even een weg zoeken.

Het kost haar moeite om weer te delen in de taken, doordat ze het masternarratief van onafhankelijkheid geïnternaliseerd heeft. Ilse omschrijft het als ‘bemoeien’ en laat daarmee ook zien het lastig te vinden om de regie weer te delen:

Vooraf die eerste twee weken dat ze dus hele dagen thuis zijn. Dan is er constant weer iemand om je heen en die gaat zich op een gegeven moment weer met dingen bemoeien. En ik denk ja hallo, ik heb het vier maanden alleen kunnen doen, waar bemoei je je mee. Maar goed, op een gegeven moment ga je wel natuurlijk weer met elkaar. Daarvoor ben je ook bij elkaar natuurlijk om de boel samen te doen, maar het is echt wel wennen weer ...

Er ontstaat spanning met haar gevoel van onafhankelijkheid wanneer Arnold zich weer bij het gezin voegt. Ook zij heeft de houding van onafhankelijkheid geïnternaliseerd, maar stelt uiteindelijk het belang van samen leven voorop.

Resume, zelfstandig zijn tijdens de uitzending is een geïnternaliseerd masternarratief. Het is het beeld wat vanuit de politieke narratieven over het thuisfront tijdens uitzending gestimuleerd wordt. Het thuisfront moet ook thuis goed kunnen functioneren, waardoor het de militair op uitzending steunt in zijn welzijn.

‘Ik weet het niet, daar wilde hij ook eigenlijk niks over zeggen’

In de verhalen van de vrouwen komt naar voren dat hun partners weinig tot niets vertellen over hun uitzendervaringen. Ans weet pas meer als zij recent de documentaires ziet over het voormalig Joegoslavië: *“Eigenlijk heb ik nu, dat ik die films zag, van ojee wat is het daar heftig geweest”*. Johan is een keer eerder teruggekomen van uitzending, maar Ans weet niet waarom: *“Nee weet je, hij zegt niks. Ja, dan zegt hij iets en dan denk ik van eh ja? ... Ik weet het niet, daar wilde hij ook eigenlijk niks over zeggen”*. Ze vraagt Johan wel vaker naar zijn ervaringen, maar hij vertelt niet veel aan haar: *“Als hij met een groepje mannen zit die hetzelfde gedaan hebben of hetzelfde geweest zijn, dan praat hij. Maar niet met leken.”* Ans is er wel een boos om, want ze wil graag de verhalen van Johan horen. Echter, ze accepteert het uiteindelijk het ‘niet weten’ door ervanuit te gaan dat Johan zijn ervaringen niet kan delen met haar, omdat zij het niet heeft meegemaakt. Daarbij refereert ze aan een beeld binnen de

militaire cultuur dat de bijzondere ervaringen van militairen niet zomaar begrepen kunnen worden door anderen. Tineke heeft een vergelijkbare ervaring:

Eigenlijk heeft hij nooit over z'n missies gesproken. Toen hij terugkwam niet, daar wilde hij me niet mee belasten. (...) Nee, daar hoorde je hem nooit over. Natuurlijk was het spannend. Hij zal ook zo zijn momenten gehad hebben denk ik ...

Zij gaat er vanuit dat Joost zijn verhalen niet wilde delen, omdat het best heftig is geweest en hij haar daarvoor wilde beschermen: *“dat ging vroeger zo, daar praatte je niet over”*. Ook zij refereert daarmee aan het militaire narratief dat niet-militairen niet belast worden met ‘heftige verhalen’. Ook Nathalie en Simone willen graag de verhalen van hun mannen horen, maar durven niet door te vragen. Nathalie komt meer te weten over door een recent tv-programma:

Als hij nu vertelt, niet de details...af en toe als hij wat vertelt, ja dan leg ik gewoon de link. (...) Ook het programma van Beau en de veteranen heb ik al een paar keer gekeken, want er waren ook veteranen die in Bosnië waren. Als ik dan die verhalen hoor, ja dat is hetzelfde als hij heeft meegemaakt ja ...best erg.

De verwachte ernst van de verhalen weerhoudt Nathalie in het vragen. Ook Simone is terughoudend met vragen stellen aan Jos:

Hij heeft nooit graverende dingen verteld ... heb ik ook nooit op doorgevraagd, omdat ik instinctief voel dat hij dat niet (...) ik krijg er nooit uit eh waarom, wat het is. Denkt hij er nooit over na of misschien durft hij er niet over na te denken. Misschien heeft hij helemaal niks diepgaands meegemaakt. Misschien ook wel, geen idee.

Simone gaat ervanuit dat hij heftige ervaringen heeft meegemaakt. Nathalie en Simone refereren beiden daarmee aan het beeld dat ze als niet-militair de ervaringen niet zouden kunnen begrijpen of dat deze te heftig zouden zijn. In tegenstelling tot deze verhalen over het willen weten, wil Ilse dit juist niet:

Dan vertelt Arnold, nou er is helemaal niks aan de hand, maar dat blijkt dus achteraf wel. Het bleek dat er wel een aanslag was geweest of iets. Dat zijn dingen die wil je als je man daar zit liever niet horen.

Ilse kiest er zelf voor om niet belast te worden, omdat het haar nog meer spanning geeft over het welzijn van haar partner. Toch lijkt door de wijze van spreken dit niet haar eigen perspectief te vertegenwoordigen: *“die wil je als je man daar zit liever niet horen”*. Ze neemt daarbij ook het militaire narratief over.

Resume, dit narratief van heeft laten zien dat de vrouwen niet van hun partner horen over hun ervaringen, terwijl zij er vaak wel graag meer van willen weten. Er komt een beeld uit de militaire cultuur naar voren dat niet-militairen niet belast moeten worden met de soms heftige verhalen over de uitzending. Dit gaat samen met het idee dat alleen lotgenoten de ervaringen kunnen begrijpen. Het beeld weerhoudt de veteranen en de vrouwen om hun ervaringen uit te wisselen.

‘Helemaal vrij van alles is hij niet. Dat merk ik af en toe wel aan zijn korte lontje’

Het ‘korte lontje’ is het vierde narratief. Het wordt benoemd als de vrouwen spreken over het veranderde gedrag van hun partner de jaren na de uitzending. Ans vertelt: *“Kijk Johan heeft...nou wat zal ik zeggen ...helemaal vrij van alles is hij niet. Dat merk ik af en toe wel aan zijn korte lontje”*. Ze vertelt dat hij soms wat kortaf kon praten tegen de kinderen. Als voorbeeld vertelt ze: *“Johan, je bent niet in het leger. Het zijn geen soldaten voor je hè. Dat hij zei van en allee hup, en dan ja denk ik van hallo eh het zijn kinderen”*. Ook in het heden, vijftientig jaar na de uitzending, is het ‘korte lontje’ nog aanwezig. Ans typeert dit gedrag als snel geïrriteerd zijn en moeilijk met onverwachte situaties omgaan. Ze ontziet Johan dan en neemt zijn taken over. Nathalie benoemt ook het ‘korte lontje’ van Jaap:

Nu beseft ik wat hij heeft meegemaakt en hoe hij nu is. De puzzelstukjes komen nu allemaal bij elkaar ja. Hij was altijd ehm agressief zeg maar he, een beetje. Een kort lontje had hij altijd. Het is erger geworden met de jaren dus...

Met de term duidt zij het soms wat agressieve gedrag van Jaap, dat toegenomen is sinds de uitzending. Nathalie vertelt verder niet veel over wat dit gedrag inhoudt. Simone ziet eveneens veranderingen in het gedrag van Jos na zijn uitzending:

Ik vraag me alleen heel af en toe af of hij er echt geen last van heeft. Dat misschien toch een keer iets naar boven komt, omdat hij dus in zijn gedrag wel ehm...soms of vaak al heel snel wisselt qua stemming, dat ongeduldige.

De uitzending van Jos is inmiddels meer dan tien jaar geleden, maar toch heeft zij nog steeds zorgen over hem. Recent hebben ze samen een huis gekocht en Jos bezig met het verbouwen daarvan. Daarbij wordt het ‘korte lontje’ nog meer zichtbaar:

Het gaat wel weer steeds iets beter. Ook zo’n verbouwing is natuurlijk veel stress geweest, maar het was ervoor al wel eh ... maar hij doet wel heel erg zijn best als je

het daar dan over hebt ... om een minder kort lontje te hebben om meer geduld te hebben. Maar ook met zichzelf kan hij heel ongeduldig zijn.

Het ongeduld van Jos richt zich op Simone, maar ook op zichzelf. Simone linkt het gedrag aan mogelijk heftige ervaringen tijdens de uitzendingen en probeert er begrip te hebben voor zijn veranderde gedrag. Tineke vertelt ook over het gedrag van Joost sinds de uitzendingen:

Nee ik had elke keer toch weer een ander persoon thuis en dat moest dan ook weer wennen. En ja natuurlijk ook korte lontjes en maar goed dat eh ... ja op een geven moment lost het zich ook vanzelf weer op maar ik heb nooit iets gehad van eh ... dat het heel naar ervaren heb ofzo.

Ook zij nuanceert het veranderde gedrag van Joost, alsof het erbij hoort. Toch vertelt de later in het interview ook dat ze zich ertegen beschermt:

Ja, ik denk dat je toch een bepaald eh ... schild maakt voor jezelf. Zo van voor je eigen bescherming en eh ... ja ... het was ja ... ja hoe moet ik dat nou zeggen ... Ja ik denk dat ik er toch wat makkelijker in ben, dat je dan toch een bepaalde afstand in neemt ... om jezelf te beschermen, denk ik.

Het praten van Tineke is wat hikkend, waardoor het lijkt dat ze moeite heeft met vertellen over de situatie.

Kortom, het 'korte lontje' staat voor ongeduldige en soms agressief gedrag van de militairen na missies. De vrouwen houden vaak afstand van het gedrag, als een passieve acceptatie dat dit bij de uitzendingen hoort. Zij identificeren zich hier met het politieke narratief over mantelzorg door het thuisfront. Na de uitzending staat de zorg voor de veteraan centraal, waardoor de vrouwen gedrag naar hunzelf of/en de kinderen toelaten.

'Tedereen heeft zoiets van: je hebt er toch voor gekozen'

Als de militair terug is na de uitzending, ondersteunen de partners in het aanpassen aan het leven in Nederland. Moniek vult deze ondersteuning in door ruimte te maken voor het verhaal van Christiaan:

Sowieso door te luisteren, door wat hij te zeggen heeft en begrip te creëren. Want hij heeft het natuurlijk meegemaakt. Ik weet wat hij meegemaakt heeft maar ik zal dat natuurlijk nooit zo beleven als hij. Dat is natuurlijk toch een verschil en dat moet je ook accepteren.

Moniek ziet de verschillen in zijn beleving van de uitzendperiode en haar beleving. Zij stelt het verhaal van Christiaan centraal en identificeert zich daarmee met een ondersteunende rol zoals deze geschetst wordt door het politieke narratief van mantelzorg. Alice vertelt:

Hij moet eventjes acclimatiseren, een beetje de tijd nemen om hier weer te zijn in het heden. Dus ja hij zit ook gewoon nog in een andere wereld en in een andere tijdzone, dus in die zin vind ik dat iemand ja moet eerst eens even zijn eigen plekje weer vinden.

Ook Angelica geeft ruimte aan Herbert die terug is van een uitzending van zes maanden in Afrika:

Toen ik gaan werken, omdat we toen de ervaring van mijn uitzending hadden en ik dus wist van oké die eerste weken sta je een soort van uit. En toen is hij op de bank gaan zitten en dan ik kwam uit mijn werk en dan zei ik eh hoe is het hoe was je dag vandaag? Ik heb hier alleen maar gezeten ben je alweer thuis? Dan was gewoon de tijd voorbij en dan had hij gewoon geen erg van die was zo eh ... moe. Voornamelijk ook door slechte voeding gewoon echt wel uitgeput ... dat gewoon de klok voorbijging en dat hij gewoon een soort van stilstand en dat was de eerste week. Toen zei ik, ga maar fietsen ofzo ga maar probeer maar even te gaan bewegen en doe maar verder niks en ga maar. Toen is hij hele kilometers gaan fietsen, alleen maar gaan fietsen fietsen fietsen en toen kwam hij langzaam weer een beetje tot leven. Druppelsgewijs kwam hij weer een beetje op adem zeg maar, dus dat landingsproces dat heb ik heel duidelijk gezien ... Had ik geen moeite mee... eh, ik heb dat gelaten.

Herbert heeft veel moeite om zich weer aan te passen aan het leven in Nederland. De uitzendingen heeft fysiek en mentaal een grote impact gehad. Angelica stimuleert en steunt Herbert. Angelica en Alice identificeren zich met het masternarratief van mantelzorg, en ondersteunen hun partner tot hij zich weer aangepast heeft. Echter, bij enkele militairen gaat het verwerken van de uitzending moeizaam. Alice vertelt ook dat Mark gediagnosticeerd wordt met PTSS. Het ondersteunen blijkt niet een korte periode te omvatten, maar blijvend te zijn. Ze ervaart weinig begrip voor haar eigen situatie vanuit de mensen in haar omgeving:

Er zijn ook partners die erachter staan. Er wordt vaak gezegd: je hebt er zelf voor gekozen. Weet je, dat zijn allemaal van die makkelijke uitspraken en dan denk ik ja

zelf voor gekozen ja ... Je wordt verliefd op iemand en dan neem je dat mee toe, maar of je daar zelf voor kiest. Ik heb niet voor de PTSS gekozen.

Het zijn van mantelzorger voor de veteraan blijkt niet alleen de gewenningsperiode na de uitzending te betreffen, maar is levenslang. Alice verzet zich tegen het beeld dat haar rol als mantelzorger er gewoon bij hoort. Meer vrouwen vertellen over de moeite die ze hebben met deze opgelegde verantwoordelijkheid door mensen om hen heen. Ilse refereert ook aan onbegrip van anderen, zoals haar werkgever: *“iedereen heeft zoiets van je hebt er toch voor gekozen ja”*. Ilse is er weleens boos om, want ze ervaart juist dat ze er geen keuze in heeft.

Dus, in dit narratief van ‘niet gekozen’ identificeren de vrouwen zich initieel met het masternarratief van mantelzorg. Echter, wanneer de mantelzorgperiode langer wordt dan verwacht, verzetten de vrouwen zich tegen het beeld dat het erbij hoort. De impact op hun eigen leven is dan te groot.

Samenvatting

Uit de interviews met de partners van veteranen zijn vijf centrale narratieven geconstrueerd. Het is duidelijk geworden dat de politieke masternarratieven van veerkracht en mantelzorg een grote invloed hebben op het betekenisproces van de partners. Naast deze masternarratieven hebben ook militaire narratieven een rol. Deze worden overgenomen uit de verhalen van de partner of andere veteranen. Toch zijn er voor de vrouwen ook grenzen in welke mate ze zich willen identificeren met deze verschillende narratieven, waarbij deze (gedeeltelijk) worden afgewezen. In het volgende hoofdstuk worden deze eigen stemmen van de vrouwen uitgebreider gepresenteerd.

Hoofdstuk 6

De stem van de partners

Because collective voices are not only outside but also in a particular individual self, the relationship between a collective voice may constrain or even suppress the meaning system of an individual, although the individual may fight back in order to be heard.

(Hermans, 2001, p.63.)

Een verhaal van een invloedrijke verteller over een specifieke persoon of groep laat vaak zien wat voor de verteller van belang is. Het eigen verhaal is van de groep wordt dan vaak als minder relevant gezien en krijgt niet altijd de ruimte om verteld te worden. Toch kunnen deze gemarginaliseerde stemmen zichtbaar gemaakt worden vanuit de *Dialogical Self Theory* van Hermans (2001). In dit hoofdstuk worden de eigen stemmen van de partners geconstrueerd.

‘Als ik er nu aan denk, kan ik wel weer janken’

In het eerste narratief is duidelijk geworden dat nuchterheid een belangrijke norm is in de verhalen van de partners. Centraal staat dat ze emoties moeten beperken, doorzetten en verantwoordelijkheid nemen. Echter, in de verhalen klinkt ook verdriet, gemis en moeite door ten aanzien van de uitzendperiode. Op deze momenten is de eigen stem van de vrouwen zichtbaar. Zo ook in het verhaal van Ilse over het vertrek van Arnold naar Afghanistan: “*Op een gegeven moment denk je van donder nou ook maar op, want dan ben ik er in ieder geval maar vanaf. Want je hangt er tegenaan dat ze weg moeten ... Weet je, je moet weer afscheid nemen*”. De laatste dagen voor het vertrek zijn lastig voor Ilse. Ze kijkt op tegen het afscheid nemen en de emoties daarbij. Ze duidt het initieel nuchter, maar daarna vertelt ze geëmotioneerd:

Onze dochter huilde vreselijk (...) dat gaat echt door merg en been, als ik er nu aan denk kan ik wel weer janken. Dat is zo erg ...en dan moet je met de kinderen weer naar huis en ja ... dan een hele tijd is papa er gewoon niet ...

Haar eigen stem wordt hier zichtbaar, waarbij de emotie zo groot is dat het alles overstemt. Ze laat zien dat de regelmatige aanwezigheid van de vader in het gezin belangrijk vindt. Simone laat eveneens haar eigen stem zien, als ze vertelt over de uitzending van Jos:

Er zijn soms mensen die wel zeggen van ... ja ik snap niet hoe jullie dat kunnen en ik zou dat niet kunnen. En dan denk ik ja maar hoezo niet kunnen, wat voor keuze heb je dan eigenlijk. Ik bedoel je houdt toch van iemand, dus je vult je leven gewoon in zoals je het in te vullen hebt.

Ze benoemt het gebrek aan keuzevrijheid, wat impliceert dat ze die wel wil hebben. Haar eigen behoefte is om zelf aan te kunnen geven of ze de periode van gemis aankan. Ook Nathalie vertelt over de eenzaamheid tijdens de uitzendperiode van Jaap: *“Ja, zat ik daar alleen met mijn dochter en...ja ik had geen vriendinnen in Voorschoten, in Nederland, dus ik was alleen”*. Interessant is hier dat Nathalie vertelt over haar eenzaamheid, waarbij een nuchtere duiding geheel ontbreekt. Uit het verhaal van Nathalie blijkt dat zij tijdens de uitzending van Jaap nog maar net in Nederland woonde. Daarnaast heeft Jaap alleen zijn dienstplichtperiode bij Defensie gewerkt. Hierdoor zijn de verwachtingen van het thuisfront zijn voor haar grotendeels onbekend geweest.

Dus, de eigen stem conflicteert grotendeels met het narratief van ‘nuchterheid’. Deze norm beperkt de partners, want er is juist wel behoefte aan ruimte voor emoties. Ze willen uit kunnen spreken dat een uitzending ook zwaar is voor het thuisfront, en vertellen dat ze de last daarvan misschien niet kunnen dragen. Echter, de invloed van de masternarratieven zijn groot waardoor de partners geen andere keuze ervaren dan door te zetten en nuchter te blijven. Dit beeld is in grote mate geïnternaliseerd.

‘Alleen merk je wel na verloop van tijd dat je geestelijk wel heel moe gaat worden van overal alleen voor staan’

Het tweede narratief liet zien dat zelfstandigheid een belangrijke norm is in het verhaal. De partners identificeren zich daarbij met de politieke narratieven over het thuisfront. De eigen stem van het de partners laat een tweeledig beeld zien van de behoefte aan zelfstandigheid. Tineke vertelt:

Dus heel stiekem aan ben ik voor mijn rijbewijs gegaan (...) toen moest ik theorie-examen doen (...) ik heb ‘m meteen gehaald, maar kort erop mijn rijbewijsexamen. de eerste keer was ik dan gezakt met heel iets lulligs, maar goed. Opnieuw gedaan en oh wat ben ik blij dat ik hem heb. Het gaf je zoveel vrijheid, ook met de kinderen weet je. Mijn ouders woonden toen in Den Haag, dus ja hoefden die ouderen ons niet meer te

komen halen. En ja het is toch een beetje meer vrijheid ... het heb ook zijn voordelen dat ie dan een keer ...

De uitzending Tineke de ruimte gegeven om haar rijbewijs te halen. De afwezigheid van Joost geeft haar een gevoel van vrijheid. Ondanks dat dit meer dan twintig jaar geleden plaatsvond, is het nog steeds voor Tineke van belang om hier uitgebreid over te vertellen. Onafhankelijk zijn is cruciaal voor haar, en het masternarratief heeft haar gesteund om haar eigen behoefte te volgen. Toch laat ze ook zien dat ze wederzijdse afhankelijkheid belangrijk vindt, als ze vertelt over het contact tijdens de uitzending: *“de keer dat hij belde, nou dan moest je wel thuis zijn, want anders belde hij naar mijn schoonmoeder of eh ... ik werd ook boos af en toe dat ik denk verdorie weet je”*. Tineke baalt dat ze niet met Joost kan overleggen over de opvoeding van de kinderen, en moet het zelf oplossen. Ans vertelt over het beperkte contact met Johan in voormalig Joegoslavië:

Er was een keer in de maand communicatie met elkaar en dan stond er iemand met zijn klokje, ja tijd om. Ik weet nog dat we de eerste keer het twee minuten hadden over die drie minuten, dat je maar drie minuten had.

Ans voelt zich nog steeds weleens boos om. Er was geen gelegenheid om even over hun nog jonge kinderen te spreken. Ze vertelt ook dat ze het zwaar vindt om alleen voor de kinderen te zorgen:

Het is geen probleem, maar het zijn meisjes. Dus die moet je overal naar toebrengen naar de gym, naar de sport, naar het koor, naar noem maar op. En ook brengen en halen, naar school, de gesprekken. Je staat er dan alleen voor, maar dat doe je gewoon. Alleen merk je wel na verloop van tijd dat je geestelijk wel heel moe gaat worden van overal alleen voor staan.

Zij vertelt later in het interview dat ze daar wel boosheid om voelt. De eigen ervaringen van Ans is dat het opvoeden van kinderen een gezamenlijke taak is, en ze mist het overleg met Johan hierover. Ook Fiona vindt het contact van belang. Als dat niet lukte, deed dat haar verdriet: *“hij beloofde vaak dat hij een keer in de week probeerde te bellen of in ieder geval op dag x maakt even niet uit en dan gebeurde dat niet en dat vond ik lastig”*. Het afwachten is lastig, zo vertelt ook Ilse over het contact met Arnold in Afghanistan: *“Dan wil je dingen overleggen, maar dat kan niet want je kan hem niet bellen je kan hem niet appen. Dat was toentertijd helemaal nog niet”*. De vrouwen zijn afhankelijk van de momenten waarop

Defensie de partner de mogelijkheid geeft om te bellen en dit leidt tot boosheid en verdriet.

Ilse vertelt:

Die spanning die er was als hij daar zat. Dat je tijden niks hoort, ja van andere mensen wel, want die kijken wel het journaal. Van ‘oh heb je dat gezien, heb je dat gezien?’. Ik wil het helemaal niet weten. Ik wil gewoon weten wanneer Arnold weer belt ... die spanning gewoon ja van hoe is het daar...

Duidelijkheid hebben over hoe het gaat met de partner in het uitzendgebied is van belang voor de vrouwen om zelfstandig te kunnen zijn.

Kortom, wederzijdse afhankelijkheid kenmerkt grotendeels de behoefte van de vrouwen. Dit heeft een gespannen relatie met de onafhankelijkheid die de politieke narratieven schetsen. Om zelfstandig te zijn, is de wetenschap dat het goed gaat met de militair en het overleg van cruciaal belang.

‘Ik wil iets horen van hem. Ik hoef het niet van een ander te horen’

Het derde narratief van ‘niet weten’ liet zien dat de militairen weinig aan hun partners vertellen over hun uitzendervaringen. Het militaire narratief dat het thuisfront niet belast moet worden, heeft een grote invloed in de betekenisgeving door de vrouwen. Toch klinkt ook hun eigen behoefte door, om meer te weten over de belevenissen van hun partner. Tineke laat duidelijk haar verzet tegen het militaire narratief zien:

Hij praatte ook nergens over ... en hij heeft dan wel een vriend Koos die heeft ook op uitzending gezeten en die praat er heel makkelijk over en zijn vrouw ook. En iedereen weet ook alles en toen heb ik ook wel tegen hem gezegd van eh ... in het begin haatte ik zo’n persoon want ik wil iets horen van hem. Ik hoef het niet van een ander te horen.

Ze gebruikt expliciete termen om haar boosheid en frustratie uit te drukken. Ze wil graag het gesprek met Joost en delen in de ervaringen. Ook Moniek laat het belang van samen praten zien in haar verhaal:

Natuurlijk heeft hij na de eerste uitzending best wel in het begin wat last gehad van nachtmerries (...), maar dan gingen we er wel samen over praten. Dat vond ik wel heel belangrijk. Ook al was het maar een droom, maar dan moest hij van mij toch de droom even uitleggen. Wat heb je dan gedroomd, zodat hij het kwijt kon.

Zij verwerpt de terughoudendheid en praat juist wel over de moeilijke momenten. Daarbij erkent ze dat ze niet hetzelfde heeft meegemaakt als Christiaan, maar dat het hun niet moet weerhouden om er samen over te praten.

Kortom, ondanks de sterke invloed van het militaire narratief laat de stem van de vrouwen zien dat ze juist wel de verhalen van hun partner willen horen. Ze vinden het delen in elkaars belevingswereld belangrijk om elkaar weer te begrijpen, na een periode van gescheiden geleefd te hebben.

‘Vroeger wist ik niet waar dat vandaan kwam’

Als vierde narratief is ‘het korte lontje’ zichtbaar geworden. De vrouwen duiden hiermee het veranderde gedrag van de militair na de uitzending als iets wat bij de uitzendingen hoort. Het masternarratief van mantelzorg heeft een sterke invloed, waardoor het gedrag passief wordt geaccepteerd. Opvallend is dat de eigen stem van de vrouwen in dit narratief maar heel beperkt zichtbaar is. De vrouwen benoemen het ‘korte lontje’, maar vertellen daarbij weinig over hun eigen ervaring en behoefte. Als Nathalie vertelt over het gedrag van Jaap is haar vertellen hikkend: *“eh ja verbind ik het met de uitzendingen vroeger wist ik niet eh ... waar dat vandaan kwam enzo ...”* Ze laat zien dat ze het belangrijk vindt om te weten waar het gedrag vandaan komt. Ook Simone verbindt het ‘korte lontje’ met de uitzendervaringen, maar ook met de jeugd van Jos:

Hij is sowieso een persoon van ehm ... hij stopt dingen in een potje doet er een deksel op en doet t niet meer open hij is ook zwart wit heel feitelijk dit is nu dit is de toekomst en dat is geweest dat heeft hij zowel in zijn jeugd zo geleerd en gedaan en dat dat misschien zijn ervaringen uit zijn jeugd een voordeel hebben voor defensie dat hij daar ook zo mee om kan gaan ehm...

Ook zij probeert het gedrag van Jos te duiden, zodat ze weet waar het vandaan komt. Jos zelf is niet zo’n ‘prater’, vertelt ze. Ook Tineke wil meer weten waar het gedrag van Joost vandaan komt, maar vertelt: *“hij praatte ook nergens over”*.

Dus, de eigen stem van de vrouwen heeft zeer beperkte ruimte door de grote invloed van het masternarratief van mantelzorg. Wat zichtbaar is geworden van de eigen stem is dat de vrouwen meer willen weten over de uitzendervaringen om te kunnen begrijpen waarom het gedrag van hun partners veranderd is.

‘Ik weet niet hoe je het moet noemen, er is nooit een naam aangegeven’

In het vijfde narratief identificeerden de partners van veteranen zich initieel met het masternarratief van mantelzorg. Naar mate het ondersteunen van hun partner langer duurt of intenser wordt, ontstaat er frictie met de verwachting om de veteraan centraal te laten staan. Het vraagt veel van de vrouwen om te blijven ondersteunen en het heeft daardoor vaak blijvende impact op hun eigen leven. Ze verzetten zich daarbij tegen het beeld dat zij zelf gekozen hebben om mantelzorger te zijn. Alice vertelt over wat het met haar deed toen Mark moeite kreeg met het verwerken van zijn uitzending:

Ik heb het toen wel heel moeilijk gehad hoor. Wij allebei wel, ook doordat hij PTSS kreeg (...) Dat zijn zware jaren geweest. Ik werkte destijds fulltime en ik merkte zelf ook wel dat ik een beetje. Ik weet niet hoe je het moet noemen, er is nooit een naam aan gegeven. Dat was eigenlijk het enige dat ik deed: werken, slapen en met Mark bezig zijn. Ik verloor mijzelf daarin een beetje. Het was in zo'n cirkeltje. Ja dus ik heb ook een tijd thuisgezeten.

Alice raakt zelf overbelast door de intense, langdurige zorg en betrokkenheid bij het traject van Mark. Ze laat haar eigen stem horen en vertelt dat de mantelzorg zwaar is. Zo zwaar dat er geen aandacht meer is voor haar eigen verhaal. Ook Simone ervaart een mentale overbelasting kort na de uitzending:

Die *burn out*, die ik gekregen heb. Die is pas, even nadenken... hij is in februari teruggekomen. Ik weet niet precies wanneer ik die lijst in moest vullen ... in juni geloof ik eind mei juni ergens, dat ik met een *burn out* thuis kwam te zitten en nou ja ik heb niet bij defensie aangeklopt, want er waren zoveel andere redenen waarom dat was ... dus nee... ik heb t niet gevraagd.

Ze relateert het niet direct aan de uitzending, maar vertelt daarna geëmotioneerd dat ze het belangrijk vindt dat dat Defensie zich meer bewust is van de impact op het thuisfront:

Het is wel fijn dat er gewoon even een dankjewel uitkomt of dat ze zich bewust zijn dat een militair het niet alleen doet (...) In principe, achter ieder sterk persoon staat vaak nog een ander die daaraan meehelpt ja.

Ans is ook emotioneel als ze vertelt over het gebrek aan aandacht voor haarzelf:

Die boosheid blijft toch wel een beetje, dat blijft lastig. Hij is wel wat afgezwakt, maar hij is er wel. Ook daarna nooit geen nazorg, helemaal niks (...) Ze hebben ons ook aan ons lot overgelaten eigenlijk ja. Ik vind het heel fijn dat die dingen er nu voor hem zijn en dat ik nu een keer mijn verhaal kan doen is prima, maar dan is het ook wel goed ja. En dit weten wel meer mensen dat ik het daar wel eens over heb, maar eigenlijk vraagt ook nooit iemand aan mij: hoe heb je dat ervaren?

Ze vindt dat Defensie zich alsnog zou moeten uitspreken over het feit dat zij te weinig nazorg heeft gefaciliteerd: *“Dat ze uitspreken dat ze het toch niet helemaal goed gedaan hebben. Dat hoeft helemaal niet groots ofzo”*. En Tineke ervaart een grote invloed van de gezondheidsproblemen van haar man na zijn uitzendingen. Joost kan niet lang in de auto zitten, waardoor vakanties niet altijd meer mogelijk zijn: *“Ik vind het wel erg dat je eigenlijk niet meer kan doen wat je wil zeg maar. (...) Ik vind het toch weer jammer dat eigenlijk je leven stil gelegd wordt.”*

Kortom, de partners willen aandacht van Defensie voor de langdurige ondersteuning die zij geven voor het werk van hun partner. Ze ervaren dit nu niet. Alice laat dit duidelijk zien door aan te geven dat ‘er geen naam is gegeven’ aan wat haar overkwam. Alsof wat haar overkwam niet belangrijk genoeg was om een naam te hebben. De vrouwen laten impliciet en expliciet zien dat de uitzending ook op hen een impact heeft.

Samenvatting

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de eigen stem van de vrouwen vaak tegengesteld is aan de politieke en militaire (master-)narratieven. De kern van wat zij belangrijk vinden is allereerst de verbondenheid met hun partner tijdens en na de uitzending. Ze willen als gelijkwaardig beschouwd worden, en de verhalen en emoties met elkaar delen. Als tweede komt ook het belang van hun eigen autonomie sterk naar voren. Ze willen hun eigen grenzen aan kunnen geven in het zijn van thuisfront. Emoties en kwetsbaarheid hebben horen daar ook bij.

Hoofdstuk 7

Conclusie en discussie

Counterstories don't merely reflect a shift in understanding. They set out to cause a shift.
(Lindemann Nelson, 2001, p.156)

Gemarginaliseerde verhalen zichtbaar maken is nodig, want juist daardoor kunnen veranderingen in de positie van mensen bereikt worden. In dit hoofdstuk wordt dit onderzoek naar de verhalen van de partners van veteranen afgesloten met de beantwoording van deze centrale vraag, de discussiepunten en reflecties op het onderzoek

Conclusie

In de inleiding van dit onderzoek is naar voren gekomen dat een aanzienlijk deel van de partners problemen ervaart na de uitzendingen van de veteraan, maar dat dit perspectief wetenschappelijk en maatschappelijk onderbelicht is. Deze genegeerde positie van het thuisfront kent een lange geschiedenis, maar door de veranderde maatschappelijke opvattingen en de transformatie naar een militaire beroepsorganisatie is er meer aandacht voor deze groep. Ze blijken een belangrijke ondersteunende rol te hebben voor het werk van de veteraan, zeker tijdens en na de periode van uitzending. Hoe zij zelf betekenis geven aan deze positie is echter zeer beperkt onderzocht. Dit narratieve onderzoek heeft dan ook als doel gehad om meer inzicht te krijgen hoe partners van veteranen zich in hun betekenisproces identificeren met sociaal- maatschappelijke beelden en verwachtingen van het thuisfront. Door het aanvullende dialogische perspectief zijn ook de eigen stemmen van de partners in de verhalen zichtbaar geworden.

In hoofdstuk 4 zijn de twee centrale politieke masternarratieven in de samenleving geconstrueerd die laten zien welke rolverwachtingen er zijn van het thuisfront in relatie tot het werk van hun partner. Het eerste narratief vraagt van het thuisfront om veerkrachtig en zo zelfstandig mogelijk te zijn tijdens de uitzending. Ook het tweede masternarratief geeft een beeld van een ondersteunend thuisfront, maar nu als mantelzorger na de uitzending. De veteraan staat daarbij centraal en van het thuisfront wordt verwacht om verantwoordelijkheid nemen in de zorg voor de veteraan. Beide masternarratieven laten zien wat Defensie van het

thuisfront nodig heeft voor het goed functioneren van hun werknemer, de militair. Wat het thuisfront belangrijk vindt, wordt daarin zeer beperkt belicht. Bezien vanuit de theorie van *greedy instituties* van Segal (1986) blijkt dat Defensie een nog gretigere institutie is geworden. Defensie vraagt naast de loyaliteit van de militair, ook een grote loyaliteit van het thuisfront. Waar het thuisfront vroeger voornamelijk genegeerd werd, wordt nu van hen verwacht heel nauw betrokken te zijn bij het werk van hun partner.

Hoofdstuk 5 omvat de vijf geconstrueerde narratieven over hoe de partners betekenis geven aan de periode tijdens en na de uitzending. Zoals Lindemann Nelson (2001) omschrijft, is er hierbij een verwevenheid van persoonlijke verhalen en verhalen van anderen. Door de dialogische benadering van het zelf (Hermans, 2001) is zichtbaar of en in welke mate er in een verhaal identificatie is met (master-) narratieven. In het eerste narratief wordt de uitzending met nuchterheid geduid. De ervaringen uit die periode worden zoveel mogelijk genormaliseerd en emoties mogen geen zichtbare plaats hebben. Uit de dialogische analyse blijkt dat de partners zich sterk identificeren met het politieke masternarratief over een adaptief en veerkrachtig thuisfront. Daarnaast is er de invloed van een militair narratief wat doorzetten en het minimaliseren van emoties centraal stelt. Dit wordt overgenomen uit de verhalen van de partners of andere veteranen. Ondanks dat aanpassing, veerkracht en doorzetten sterk geïnternaliseerd zijn, laat de dialogische analyse zien dat de vrouwen zelf andere behoeften hebben. Ze blijken juist wel hun emoties te willen toelaten, wanneer het gemis tijdens de uitzending en de extra last aan taken als zwaar wordt ervaren. Ook willen zij zelf de keuze kunnen maken of zij de last van een uitzending kunnen dragen. De masternarratieven zijn dus grotendeels tegenstrijdig aan de narratieven van de partners, maar het verzet ertegen is zeer beperkt. De nuchterheid is in grote mate geïnternaliseerd.

Het tweede narratief laat zien dat de partners tijdens de periode van uitzending onafhankelijkheid belangrijk vinden. Zelfstandig zijn en 'een eigen weg vinden' karakteriseert hun vertellen. Er is daarbij een sterke invloed van het politieke masternarratief over een zelfstandig en veerkrachtig thuisfront. Deze stimuleert dat het thuisfront er alles aan doet om thuis alles goed te laten verlopen, omdat dit een positieve invloed heeft op het welzijn van militair in het uitzendgebied. Echter, de eigen stem van de vrouwen blijkt een ambigue verhouding te hebben tot deze zelfstandigheid en onafhankelijkheid. Op persoonlijke vlak kan de afwezigheid van de partner een gevoel van autonomie geven, die eerder in de relatie niet mogelijk was. Tegelijk is er ook de behoefte aan regelmatig contact met de militair in het uitzendgebied, wanneer het gaat om de zorg voor de kinderen en andere gezamenlijke onderwerpen. Ze hechten belang aan gedeelde verantwoordelijkheid en wederzijdse afhankelijkheid. Het masternarratief wordt door hen dan ook (gedeeltelijk) afgewezen. Er is sprake van *deprivation of opportunities*, omdat de behoefte aan regelmatig contact met de

militair niet altijd door Defensie erkend werd. Opvallend is dat deze opvatting van Defensie de partners daarmee juist heeft beperkt in het thuis onafhankelijk zijn.

Het derde narratief laat zien dat de partners niet veel weten over de ervaringen van partner in het uitzendgebied. De militair vertelt niet veel en de partners durven er vaak niet naar te vragen. Er komt een beeld uit de militaire cultuur naar voren dat niet-militairen niet belast moeten worden met de soms heftige verhalen over de uitzending, want alleen lotgenoten kunnen de ervaringen begrijpen. Opvallend hierbij is dat uitzendingen door de veteranen gezien worden als iets bijzonders, wat anderen niet zomaar zouden kunnen begrijpen. Het militaire beroep wordt daarmee op een speciale positie gezet. Echter, veel mensen maken heftige momenten mee, ook als ze geen militair zijn. En veel militairen maken ook geen heftige ervaringen mee tijdens hun uitzendingen. Toch wordt dit speciale van het 'militair met uitzendervaring' uit het verhaal van de veteranen overgenomen, waardoor de partners niet durven vragen naar de ervaringen. Dit denken stelt de veteraan centraal, net als in het masternarratief over mantelzorg. Het gaat om de veteraan en de bijzondere zorg voor hem. De partners hebben daarbij een ondersteunende positie. Echter, de vrouwen blijken een andere eigen behoefte te hebben. Zij willen juist de verbondenheid met hun partner na een periode van gescheiden geleefd te hebben. Juist het praten over de ervaringen, ook de moeilijke, helpt hen daarbij. Enkele vrouwen verhouden zich daarom in enige mate kritisch tot het 'niet belasten', maar door een groot deel van hen zijn deze militaire en politieke narratief geïnternaliseerd.

In het vierde narratief duiden de partners de periode na de uitzending met 'het korte lontje'. Zij ervaren ongeduldig en soms agressief gedrag van de veteranen en laten ruimte hiervoor. Zij identificeren zich hier met het politieke narratief over mantelzorg door het thuisfront, waarbij de zorg voor de veteraan centraal staat. Opvallend is dat de invloed van dit narratief zodanig sterk blijkt te zijn, dat de vrouwen dit afwijkende gedrag toelaten richting hunzelf en in enige mate naar de kinderen. Ook nemen ze daarbij vaak de taken van de veteraan over. De eigen stem van de vrouwen in dit narratief dan ook bijna niet zichtbaar. Het enige dat wordt verteld is dat de vrouwen willen weten waar het gedrag vandaan komt, zodat ze kunnen begrijpen waarom de partner veranderd is. Hier is een beschadiging in de vorm van '*infiltrated consciousness*' zichtbaar. Het is een onthutsend inzicht dat de vrouwen een bijna onbegrensde ruimte geven, waarbij ze hun zelfrespect en -waardering ondergeschikt maken en hun eigen behoeften niet meer kunnen duiden.

In het vijfde narratief geven de partners betekenis aan de periode van ondersteuning na de uitzending met 'niet zelf gekozen'. Na de uitzending wordt de veteraan ondersteund om weer te wennen aan de Nederlandse samenleving. Initieel identificeren zij zich met het politieke masternarratief over mantelzorg, waarbij de zorg voor de veteraan centraal staat. Maar niet alle veteranen kunnen de uitzending goed verwerken, waardoor de mantelzorg

vanuit de partner voortduurt. De partners ervaren weinig begrip vanuit hun sociale omgeving, ze horen dat ze ‘zelf hebben gekozen’ voor een leven met de militair. Het vertegenwoordigt een (breder) maatschappelijke narratief van verantwoordelijkheid nemen en zorgen voor je naaste, vanuit de gedachtegang van de participerende burger. Echter, de vrouwen verhouden zich zeer kritisch tot dit narratief. Zij hebben niet gekozen voor een militaire loopbaan, maar wel veel daarvoor gedaan en opgegeven. Aan zorg voor hen als partners heeft het, volgens hen, ontbroken. Evenals een dankwoord vanuit Defensie en de ruimte voor hun eigen verhaal. De masternarratieven over mantelzorg en ‘zelf gekozen’ worden hier afgewezen, en erkenning en waardering worden gevraagd.

Resumerend, de centrale vraag van dit onderzoek was: *Hoe verhoudt het masternarratief over het thuisfront rondom de missie zich tot de verhalen van de partners van veteranen over de periode tijdens en na de uitzending?* De vijf narratieven laten zien dat de partners zich in grote mate identificeren met de politieke en militaire (master-)narratieven. Het sterkst is dit zichtbaar in de narratieven van ‘nuchterheid’, ‘niet weten’ en ‘kort lontje’. De vrouwen nemen de militaire karakteristieken over en worden deel gemaakt van de militaire wereld, terwijl zij niet zelf gekozen hebben voor deze cultuur. Toch is het verzet hiertegen van de vrouwen beperkt. Het ontbreekt aan masternarratieven die de mogelijkheid bieden om uitzendingen te duiden op een voor de partners meer aansluitende wijze. Lindemann Nelson (2001) stelt dat dit nodig is om de zelfperceptie te kunnen herstellen. Het roept de vraag op waarom er geen andere masternarratieven zijn. Het blijkt dat Defensie de dominante verteller is van de verhalen over het thuisfront. Een kritische gesprekspartner voor Defensie ontbreekt. Dit wordt ook niet sterk gestimuleerd door Defensie, want de belangenvertegenwoordiger van het thuisfront, de thuisfrontorganisatie, onderdeel is van Defensie zelf. De stem van de partners van veteranen wordt dus in grote mate ‘gevangengehouden’ door Defensie.

Toch wijzen de partners ook masternarratieven ook (gedeeltelijk) af, zoals zichtbaar in de narratieven ‘zelfstandig’ en ‘zelf voor gekozen’. Hier komt de eigen stem wel sterker naar voren. Interessant is hierbij dat het ‘zelfstandig zijn’ door Defensie lang vertaald werd als beperkte mogelijkheden tot contact hebben met de militair in het uitzendgebied. De ontwikkelingen in communicatietechnologie hebben de urgentie voor een zelfstandig thuisfront afgezwakt. Het thuisfront kan tegenwoordig op verschillende wijzen contact leggen met de militair, waardoor de wrijving met het masternarratief minder is geworden. Bij het narratief ‘zelf voor gekozen’ is een erg sterke eigen stem te horen. Resoluut wordt het masternarratief over mantelzorg en ‘zelf gekozen’ afgewezen. De partners stellen hier een grens aan het centraal stellen van de veteraan. Het wordt gemotiveerd door het grote effect dat de uitzending en de nazorg op henzelf heeft, want het leidt bij verschillende partners tot psychische klachten. Kortom, de masternarratieven beïnvloeden de partners zodanig dat er

beperkte ruimte is om de uitzendingen en de periode daarna zelf op een eigen wijze te verwerken en betekenis te geven. Grenzen worden door de partners pas aangegeven wanneer zij zelf psychische klachten ervaren als gevolg van de impact van de uitzending.

Discussie

In dit onderzoek is een theoretisch kader gevormd door drie theorieën over het narratieve zelf. Doordat er al veel psychologisch onderzoek is gedaan naar thuisfront en uitzendingen, is ervoor gekozen om voornamelijk het sociaal-constructivistische perspectief centraal te laten zijn. Daarbij is gekozen voor narratief onderzoek waarbij veel aandacht is besteed aan hoe mensen hun ervaringen verwoorden, zoals herhaalde uitspraken, de verhaallijnen, stiltes en emoties. Het zijn de momenten van belang, die iets laten zien van de betekenisgeving. Vaak waren dat in dit onderzoek de momenten waarop de verhouding van het eigen verhaal met een ander narratief zichtbaar werden. Door deze benadering heeft betekenisgeving niet alleen op individueel of relationeel niveau de aandacht gehad, maar ook op contextueel niveau.

Het onderzoek is een aanvulling op het bestaande schaarse onderzoek naar partners van veteranen. Het Noorse onderzoek van Gustavsen (2017) exploreerde de betekenisgeving tijdens de uitzendperiode, en daarbij werden een narratief van normaliseren en van *agency* geconstrueerd. Deze narratieven sluiten in grote mate aan bij de narratieven van ‘nuchterheid’ en ‘onafhankelijkheid’ zoals beschreven in hoofdstuk 5. Interessant is dat Gustavsen concludeert dat er weinig problemen worden ervaren, in tegenstelling tot dit onderzoek waar de impact van uitzendingen groot blijkt te zijn. Hierbij is problematiek voornamelijk gerelateerd aan de periode na de uitzending, en Gustavsen heeft alleen de uitzendperiode zelf onderzocht. Tegelijk kan hier ook sprake zijn van verschillen in maatschappelijke opvattingen over het thuisfront. Gustavsen (2017) stelt dat er geen masternarratieven over het thuisfront zijn in de Noorse samenleving, wat contrasteert met de Nederlandse situatie. Deze verschillen kunnen een uitgangspunt naar verder onderzoek naar de invloed van masternarratieven.

Ook is het interessant om de relatie van de veteraan en de partner verder te onderzoeken. Gebleken is dat de veteraan een grote invloed heeft op de manier waarop de partner vormgeeft aan zijn of haar verhalen. Militairen normen klinken daarin door. Het roept de vraag op of er hier sprake is van een traditionele rolverdeling of dat de veteranen ook in hun eigen verhalen veel overnemen van hun vrouwelijke partners. Onderzoek onder mannelijke partners van veteranen kan hier ook meer inzicht in geven.

Ten slotte, het onderzoek heeft inzicht gegeven in de positie van partners van veteranen. Zij zijn zelf niet werkzaam binnen de militaire cultuur, maar worden rondom uitzendingen hier wel in enige mate onderdeel van. De ‘eigen stem’ van de partners laat zien dat er moeite is met in deze ‘twee werelden’ leven. Zij hebben niet gekozen voor de militaire wereld, en toch worden ze geconfronteerd met de gevolgen van missies. De benodigde

begeleiding en zorg voor het thuisfront ontbreekt grotendeels. Het blijkt dat een relationeel perspectief hierop een belangrijk onderwerp is voor vervolgonderzoek. Van belang is dat het zorgaanbod daardoor meer kan gaan aansluiten bij de behoeften van het thuisfront.

Reflecties op het onderzoek

Er zijn een aantal punten van reflectie op dit onderzoek. Ik heb de keuze gemaakt om de masternarratieven te onderzoeken via kranten- en tijdschriftartikelen, Kamerstukken en rapportages. Echter, opvattingen worden in de samenleving via meerdere middelen gecommuniceerd, zoals weblogs, documentaires en ander beeldmateriaal. Deze zijn dan ook niet meegenomen in dit onderzoek, waardoor de beschreven masternarratieven in hoofdstuk 4 niet volledig kunnen zijn. De beperktere omvang van deze masterscriptie is van invloed geweest op deze keuze. Een tweede reflectie op dit onderzoek betreft de samenstelling van de groep respondenten. Ondanks verschillende verzoeken aan mannelijke partners van veteranen, heb ik alleen vrouwelijke partners bereid gevonden om deel te nemen aan een interview. Het roept de vraag op of dit toevallig is of dat de bereidheid van mannelijke partners nader onderzoek vereist.

In dit onderzoek is ook mijn eigen positie een punt van reflectie. Door mijn ervaringen als veteraan en thuisfront maak ik zelf deel uit van het onderwerp van deze scriptie. Dit *emic*-perspectief is in dit onderzoek ondersteunend, omdat er daardoor betrokkenheid is bij hetgeen bij de respondenten leeft. Het draagt bij aan de validiteit van het onderzoek (Boeije, 2012, p.33,147; Manohar, Bhole, Liamputtong, & Arora, 2017). Verschillende respondenten merkten op dat ‘de drempel’ voor deelname aan het interview lager was door mijn eigen ervaringen als thuisfront. De validiteit kan echter ook beperkt worden door deze positie. Allereerst kunnen respondenten hun verhalen anders vertellen dan aan een onderzoeker zonder praktische ervaring met Defensie. Mogelijk zoeken zij erkenning door te vragen naar mijn ervaringen. Enkele keren is dit ook voorgekomen in de gesprekken. Ik heb op die momenten ervoor gekozen om daar niet op in te gaan en daarmee enige afstand te bewaren tot mijn eigen ervaringen (Brinkmann & Kvale, 2014, p.74).

Om deze afstand te kunnen houden, heb ik voorafgaande aan de interviews mijn vooronderstellingen expliciet gemaakt (Brinkmann & Kvale, 2014, pp.74-75; Manohar et al., 2017). Ik ben dit onderzoek gestart vanuit het idee dat het thuisfront de uitzending als zware periode beleefd, maar dat na de uitzending ‘het leven vaak gewoon weer doorgaat’. Ik wist dat dit niet voor alle partners en gezinnen zo was, maar daarbij refereerde ik vooral aan veteranen met uitzendgerelateerde problematiek en hun gezinnen. Tijdens het project ‘*Going back with a mission*’ sprak ik met veteranen en met de partners. Het viel me op dat de verhalen van de partners een andere kant van de impact van uitzendingen liet zien, die ik nog niet vaker had

gehoord. Vooral de verhalen over de periode *na* de uitzending maakten me bewust dat de uitzending bij veel meer partners ‘nooit afgelopen’ is.

Ook tijdens het vervolg van het onderzoek ben ik mij bewust geweest van deze *emic*-positie. Vooral het construeren van het narratief van ‘het korte lontje’ heeft me op emotioneel niveau geraakt. Het is een bekende uitspraak bij Defensie, maar ik ben me bewust geworden hoe onbekend het leed in gezinnen is dat gelegitimeerd wordt vanuit deze uitspraak. Mijn eigen achtergrond als militair en thuisfront heeft dus invloed gehad op de manier waarop ik naar de data keek (Boeije, 2012, p.147). Echter, juist door de reflectie hierop ontstond ook weer de mogelijkheid om dit narratief zo integer mogelijk weer te geven.

Ten slotte, vanuit de nieuwe inzichten die zijn opgedaan, is het breed zichtbaar maken van de verhalen van de partners een belangrijk doel van dit onderzoek geworden. Het is mijn streven dat de reflectie op de positie van het thuisfront gestimuleerd wordt en hopelijk een permanente dialoog tussen het thuisfront en Defensie op gang komt.

Literatuur

- Andres, M. D. (2010). *Behind family lines: Family members' adaptations to military-induced separations*. Breda: Broese & Peereboom
- Andres, M., Moelker, R. & Soeters, J. (2012). A Longitudinal Study of Partners of Deployed Personnel From the Netherlands. *Armed Forces, Military Psychology* 24(3). Doi: 10.1080/08995605.2012.678237
- Andrews, M. (2010). Beyond narrative. The shape of traumatic testimony. In: Hyvärinen, M., Hydén, L.C., Saarenheimo, M. & Tamboukou, M. (Eds.). *Beyond Narrative Coherence*. Amsterdam: John Benjamins Publishing
- Aveling, E., Gillespie, A. & Cornish, F. (2014). A qualitative method for analyzing multivoicedness. *Qualitative Research*. 1-18.
- Baarda, D.B., De Goede, J. & Teunissen, M.P.M. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Noordhoff uitgevers: Groningen/Houten
- Bodenmann, G. (1995). A systemic-transactional conceptualization of stress and coping in couples. *Swiss Journal of Psychology*, 54(1), 34-49.
- Bodenmann, G., Pihet, S., & Kayser, K. (2006). The relationship between dyadic coping and marital quality: a 2-year longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 20, 485–493. doi: 10.1037/0893-3200.20.3.485
- Boeije, H. (2012). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Amsterdam: Boom Lemma
- Bohlmeijer, E. (2007). Herinneringen, levensverhalen en gezondheid. In: Bohlmeijer, E., Mies L., Westerhof, G. (Eds.). *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Bommarito, R., Sherman, M., Rudi, J., Mikal, J. & Borden, L. (2017). Challenges Facing Military Spouses During Postdeployment Reintegration: A Review of the Literature and Current Supports, *Military Behavioral Health*, 5(1), 51-63, DOI: 10.1080/21635781.2016.1243494
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2014). *Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Londen: Sage
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond “identity”. *Theory and Society* 29. doi: 10.1023/A:1007068714468
- Brugman, G. M. (2007). Het levensverhaal als constructie. In Bohlmeijer, E., Mies, L. &

- Westerhof, G. (red.) *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*, pp. 41-60. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- De Angelis, K. & Segal, M.W. (2015). Transitions in the military and the family as greedy institutions: Original concept and current applicability. In: Moelker, R., Bowen, G., Andres, M. & Manigart, P. (Eds.). *Military families and War in the 21st Century. Comparative perspectives*. Londen: Routledge
- Delanty, G. & Strydom, P. (2003). *Philosophies of Social Science. The classic and contemporary readings*. Maidenhead / Philadelphia : Open University Press.
- Dirkzwager, A.J.E., Bramsen, I., Ader, H. & Van der Ploeg, H. (2005). Secondary Traumatization in Partners and Parents of Dutch Peacekeepers. *Journal of Family Psychology* 19(2). 217-226.
- Duel, J., Cozzi, J., Dirksen, M., Elands, M. & De Reuver, Y. (2018). *Alles rustig aan het thuisfront? Een onderzoek naar de behoefte aan erkenning, waardering en ondersteuning onder het thuisfront van post-actieve veteranen*. Doorn: Veteraneninstituut.
- Elands, M., Van Woensel, J.T.W.H. & Valk, G. (2019). Militaire inzet en beleidsontwikkeling in vogelvlucht: 1940-2016. In: Van der Giessen, M., Kamphuis, P.H., Muller, E.R., Rosenthal, U., Valk, G. & Vermetten, H.J.G.M. (Eds.). *Veteranen: Veteranen en veteranenbeleid in Nederland*. Deventer: Wolters Kluwer.
- Ernsten, C., Moelker, R. & Andres, M. (2015). *Thuisfrontcheck Meta-analyse. Research Paper 107*. Breda: Faculteit Militaire Wetenschappen.
- Falconier, M. K., & Kuhn, R. (2019). Dyadic coping in couples: A conceptual integration and a review of the empirical literature. *Frontiers in Psychology*, 10. doi: 10.3389/fpsyg.2019.00571
- Figley, C. R. (1995). Compassion Fatigue as Secondary Traumatic Stress Disorder: An Overview. In: Figley, C.R. (Ed.) *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. New York: Routledge
- Fonteyn, H. & Van der Zwaard, K. (2009). *Van front tot thuisfront. Verhalen van loyaliteit en loslaten, liefde en verlies*. Kampen: Kok
- Fraser, H. (2004). Doing narrative research: Analyzing personal stories line by line. *Qualitative Social Work*, 3(2), 179-201. doi:10.1177/1473325004043383
- Gorp, B. van (2007). Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: Uitgangspunten en procedures. *Kwalon: Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland* 12(2). 13-18.
- Gustavsen, E. (2017). The Privatized Meaning of Wartime Deployments: Examining the Narratives of Norwegian Military Spouses. *Ethos* 45, 514-531. doi:10.1111/etho.12176

- Hermans, H.J.M. (2001). The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning. *Culture & Psychology* 7(3), 243-281.
- Hermans, H.J.M. & Gieser, T. (2011). Introductory chapter. In: Hermans, H.J.M. & Gieser, T. (eds.) *Handbook of dialogical self theory*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hyvärinen, M. (2010). Revisiting the Narrative Turns. *Life Writing* 7(1), 69-82.
- Hyvärinen, M., Hydén, L.C., Saarenheimo, M. & Tamboukou, M. (2010). *Beyond Narrative Coherence*. Amsterdam: John Benjamins Publishing
- Jorna, T. (2008). *Echte woorden. Authenticiteit in de geestelijke begeleiding*. Amsterdam: SWP.
- Lenoir, S. (2006). *Papa Muis gaat op uitzending*. Bureau Thuisfrontzaken Defensie.
- Lindemann, H. (2014). *Holding and letting go. The social practice of personal identities*. Oxford: University Press.
- Lindemann Nelson, H. (2001). *Damaged Identities, Narrative Repair*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ledberg, S., & Ruffa, C. (2020). Military Families: Topography of a Field. In: Sookermany, A. (Eds.) *Handbook of Military Science*. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-02866-4>
- Manohar, N., Bhole, S., Liamputtong, P. & Arora, A. (2017). Researcher positionality in cross-cultural and sensitive research. In: Liamputtong P. (eds). *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences* (pp. 1-15). Singapore: Springer. doi:10.1007/978-981-10-2779-6_35-1.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow
- McAdams, D. P. (1996). Personality, Modernity, and the Storied Self: A Contemporary Framework for Studying Persons. *Psychological Inquiry* 7(4), 295-321.
- Moelker, R., Bowen, G., Andres, M. & Manigart, P. (2015). Introduction. In: Moelker, R., Bowen, G., Andres, M. & Manigart, P. (Eds.). *Military families and War in the 21st Century. Comparative perspectives*. Londen: Routledge
- Moelker, R. & Kloet, I. van der (2003). Military Families and the Armed Forces: A Two-Sided Affair? In: Caforio, G. (Eds). *The Handbook of the Sociology of the Military*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers. doi:10.1007/0-387-34576-0_12
- Moelker, R., Ronés, N. & Andres, M. (2019). Introduction: the politics of military families and the rise of the negotiation household—tensions between state, work, and families. In: Moelker, R., Andres, M. & Ronés, N. (Eds.) *The Politics of Military Families*. London: Routledge.
- Olf, M., Raaijmakers, I., Brake, H. te, Haagen, J., Mooren, J., Nauta, B., Sleijpen, M., Steen, C. & Voorthuizen, M. van (2020). Focus op Dutchbat III. Onderzoek naar het welzijn

- van Dutchbat III veteranen en de behoefte aan zorg, erkenning en waardering.
Diemen: ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum.
- Randall, W. (2007). De wereld als verhaal. Naar een narratief perspectief op ouder worden, identiteit, en het leven van alledag. In: Bohlmeijer, E., Mies L. & Westerhof, G. Eds.). *De betekenis van levensverhalen. Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Riessman, C.K. (2000). Analysis of Personal Narratives. In: Gubrium J.F. & Holstein, J.A. *Handbook of Interviewing*. Londen: Sage
- Riessman, C.K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Los Angeles: Sage.
- Segal, M.W. (1986). The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces & Society* 13(1).
- Smaling, A & De Boer, F. (2011). Benaderingen in kwalitatief onderzoek: een inleiding. In: De Boer, F. & Smaling, A. *Benaderingen in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Lemma.
- Sools, A. (2012). Narratief onderzoek. *Kwalon: Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland* 17(1), 27-35.
- Squire, C., Andrews, M. & Tamboukou, M. (2008). What is Narrative Research? In: Andrew, M., Squire, C. & Tamboukou, M. *Doing Narrative Research*. Californië: Sage
- Tomforde, M. (2015). The emotional cycle of deployment. In: Moelker, R., Bowen, G., Andres, M. & Manigart, P. (Eds.). *Military families and War in the 21st Century. Comparative perspectives*. Londen: Routledge

Overige documenten

- Algemene Federatie Militair en Burger Personeel & Marechausseevereniging (2015). *Rapport Zonder thuisfront geen inzet. Van confectie naar maatwerk*. Geraadpleegd via <https://www.afmp.nl/actueel/nieuws-and-blogs/thuisfront-meer-maatwerk-nodig-blijkt-uit-enquete/> op 10 januari 2021.
- Stichting MeforYou (2017). *Position paper Rondetafelgesprek Evaluatie Veteranenbeleid*. Geraadpleegd via: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017Z01824&did=2017D03777> op 14 maart 2021.
- Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek (2017). Verslag van werkzaamheden 2015-2017. Geraadpleegd via: <http://rzoveteranen.nl/verslag-van-werkzaamheden-2015-2017/> op 10 januari 2021.
- Raad voor civiel-militaire Zorg en Onderzoek (2019). Verslag van werkzaamheden 2017-2019. Geraadpleegd via: <http://rzoveteranen.nl/verslag-van-werkzaamheden-2017-2019/> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2014). Kamerstuk 34000-X, nummer 24. 4 november 2014. Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34000-X-24.html> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2014). Kamerstuk 34000-X, nummer 42. 13 november 2014. Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34000-X-42.html> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2016). Kamerstuk 30139, nummer 164. 8 juli 2016. Geraadpleegd via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-164.html> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2016). Kamerstuk 30139, nummer 170, bijlage 796037. 16 december 2016. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-796037> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2017) Kamerstuk 30139, nummer 183. 7 juli 2017. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-183.html> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2019) Kamerstuk 30139, nummer 220. 11 juli 2019. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30139-220.html> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2020) Kamerstuk 26122, nummer 48, bijlage 961214. 14 december 2020. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-961214> op 10 januari 2021.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2021) Kamerstuk 26122, nummer 50. 14 december 2020. Geraadpleegd via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-969669> op 10 januari 2021.

Veteranenombudsman, 2016. Rapport Verkenning van de positie van ex-partners van veteranen'. Geraadpleegd via <https://www.nationaleombudsman.nl/nieuws/onderzoeken/verkenning-van-de-positie-van-ex-partners-van-veteranen> op 10 januari 2021.

Bijlages

Bijlage A Informed Consent

Projecttitel	Deelonderzoek van het project ‘ <i>Going back with a mission</i> ’: Een narratief onderzoek naar de impact van uitzendingen op partners van veteranen. (Masterthesis Universiteit voor Humanistiek).
Onderzoeker	Jeannette van Brenk (Begeleider: Nicole Immler)
Organisaties	Universiteit voor Humanistiek
Doel van het onderzoek	Het doel van dit (deel-)onderzoek is om meer te weten te komen over hoe partners van veteranen betekenis geven aan uitzendingen.
Gang van zaken tijdens het onderzoek	De dataverzameling vindt plaats tijdens een individueel interview. Verschillende vragen worden gesteld over uw ervaringen rondom de uitzending(en) van uw partner. Van het interview wordt een audio-opname gemaakt, zodat het gesprek later woord voor woord kan worden uitgewerkt. Dit transcript wordt vervolgens gebruikt voor verder onderzoek.
Mogelijke risico’s en ongemakken	Voor zover bekend zijn er geen fysieke, juridische of economische risico’s verbonden aan uw deelname aan dit onderzoek. U hoeft geen vragen te beantwoorden die u niet wil beantwoorden. Uw deelname is vrijwillig, en u kunt uw deelname op ieder moment stopzetten.
Delen van de resultaten	De data zullen uitsluitend worden gebruikt voor wetenschappelijke publicaties.
Vertrouwelijkheid van gegevens	Uw privacy is en blijft beschermd. Bij de start van het onderzoek krijgt uw naam (en de namen van anderen) direct een pseudoniem. Deze gegevens zullen niet verstrekt worden aan derden. In een publicatie zullen anonieme gegevens en pseudoniemen worden gebruikt. De audio-opnamen en transcripten worden opgeslagen in de beveiligde archieven van de Universiteit voor Humanistiek.
Vrijwilligheid	Uw bijdrage aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. U kunt uw deelname op iedere moment stopzetten, of weigeren dat uw gegevens voor het onderzoek mogen worden gebruikt, zonder opgaaf van redenen. Het stopzetten van deelname heeft geen nadelige gevolgen voor u. Echter: wanneer de

	<p>verzameling van data is afgerond en gestart is met de geanonimiseerde analyse van de interviews, is het niet meer mogelijk om uw deelname te stoppen en uw de gegevens terug te trekken uit het project.</p> <p>Als u besluit om te stoppen met deelname aan het onderzoek, of als u vragen of klachten heeft, neemt u dan a.u.b. contact op met de onderzoeker: Jeannette.vanbrenk@uvh.nl</p>	
Toestemmings- verklaring	<p>Met uw ondertekening van dit document geeft u aan dat u minstens 18 jaar oud bent; dat u dit formulier gelezen en begrepen heeft; dat al uw vragen zijn beantwoord naar tevredenheid en dat u vrijwillig akkoord bent gegaan met deelname aan dit onderzoek. U ontvangt een kopie van dit document.</p>	
Handtekening en datum	Naam deelnemer	Naam onderzoeker
	Handtekening	Handtekening
	Datum	Datum

Bijlage B - Topiclijst interview

Introductie

- Voorstellen onderzoeker
- Introduceren onderzoek (uitzending vs thuismissie)/ Doel van het onderzoek
- Vertrouwelijkheid
- Informed consent
- Dictafoon
- Vorm van het interview: vragen over voor tijdens en na de uitzending

Interview

We beginnen met de tijd voor de uitzendingen. Wil je vertellen over jouw achtergrond? Zoals:

- Je beroep, je leeftijd, je gezin
- Man leren kennen en getrouwd?
- Krijgsmachtdeel, wapen of dienstvak.

Topic 1: Voor de uitzending

- Hoe keek je aan tegen de defensieorganisatie toen jullie elkaar net kenden?
- Partner op missie geweest? Welke missies waren dat? Wanneer?
- Hoe heb jij de voorbereiding beleefd van deze missies?

Topic 2: Tijdens de uitzending/thuismissie

- Hoe heb je de periode dat je man op uitzending was beleefd?
(doorvragen: moeilijk of ook mogelijkheden gegeven?)
- In hoeverre is er een verschil tussen de verschillende uitzendingen?
- Hoe zou je je eigen rol omschrijven tijdens de uitzendingen?
- Wie waren je grootste steunpilaren tijdens de missie?
- Welke rol in zorg voor thuisfront had defensie?
- Hoe was de beeldvorming in de media?

Topic 3: Na de missie

- Hoe was de terugkomst van je partner na de uitzendingen?
- Hoe was de ontvangst van de familie/sociale contacten?
- Hoe verliep het wennen aan elkaar?
(Problemen ontstaan? Doorvragen: welke thema speelde er? Is dat door de tijd heen veranderd?)
- Hoe ervaarde je in die tijd de beeldvorming en berichten in de media over de missie?

Topic 4: Terugblik

- Je eigen ervaringen van de thuismissie, hebben die een rol in je leven nu?
- De ervaringen van je partner, hebben die een rol in je leven?
- Hoe heb je de zorg van defensie na de uitzending ervaren voor je partner, en ook voor jouw ervaringen? Welke verwachtingen had je daarvan?
- Is er iets waar je met trots op terug kijkt? Iets waar je met moeite op terugkijkt?
- Ervaar je waardering en erkenning voor je rol als partner van een veteraan? Op welke wijze ervaar je deze? Of op welke wijze zou je die willen ervaren? Van wie en voor wat?

Overige vragen:

- In het kader van het project: veteranen gaan terug naar Bosnië. Een reis als ritueel. Heb je zelf kleine rituelen gehad rondom de uitzendingen? Hoe zou een ritueel van betekenis kunnen zijn voor het thuisfront? Hoe zou dat er uit zien?
- Wil je zelf nog iets kwijt?